

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası
Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutu

Vüqar Əhməd

“Cənubi Azərbaycan Ədəbiyyatı” şöbəsinin baş elmi işçisi,
filologiya elmləri doktoru, professor

Cənubi Azərbaycan poeziyasında
yeni mərhələ

(2001-2010- cu illər)

Bakı- 2010

Giriş

Tarixdən məlumdur ki, Şah İsmayılın yaratdığı Səfəvilər dövlətinin sərhədləri Kiçik Asiyadan Orta Asiyaya,Şirvandan İraqa qədər uzanırdı. Şərqi bir sıra böyük mədəniyyət mərkəzləri bu dövlətin tərkibinə daxil idi. Bununla yanaşı Səfəvilər dövləti mahiyyəti etibarilə Azərbaycan Türk dövləti olaraq qalırdı-hər şeydən əvvəl ona görə ki, o Qaraqoyunlu və Ağqoyunlu dövlətlərinin bilavasitə varisi idi.İkinci tərəfdən həmin dövlətin yaradıcı olan Şah İsmayıl özü yazmışdı:

Şirvan xəlyəqi qamu Təbrizə daşına,

Mülki –Əcəm sorar kim,qiyamət xaran qopar?

Azərbaycanın Şimalı ilə Cənubunu birləşdirmək sahəsində bu cür aydın məramı olan görkəmli hökmdar tarixi mənbələrin verdiyi məlumata görə,hər yerdən istedadlı Azərbaycan türklərini yığmış, şəhəri nəhəng mədəniyyət mərkəzinə çevirmişdir. Şah İsmayılın sarayında həm klassik,həm də folklor mədəniyyətinin nümayəndələrinə eyni dərəcədə qayğı və hörmət bəslənirdi.

Səfəvilər dövründə Azərbaycan dili dövlət dili statusu qazanmışdı. Şübhəsiz ki,bunun əsas səbəbkarı dövlətin başçısı Şah İsmayıl Xətai idi. Onun ana dilində gözəl şeirlər yazması,bu dildə fərmanlar verməsi hökmdarlığın etnik-mədəni stixiyasının bilavasitə təzahürü idi.XVI əsrdə,bir neçə əsr daha əvvəldən etibarən Azərbaycan mədəniyyətinin əsas dəyişilməz mərkəzi olmuş Təbriz şəhəri Azərbaycan ədəbiyyatının inkişafında sosial-mədəni baza idi.XVI əsrin əvvəllərindən başlayaraq Təbrizdə kitab sənəti-kitabdarlıq sürətlə inkişaf etmişdi. Ş.İ.Xətəinin bilavasitə himayəsi sayəsində saray kitabxanaları böyüyür, zənginləşir,məşhur sənətkarların əsərləri burada toplanır,xəttatlar onların üzünü və eyni zamanda Səfəvi ideologiyası ilə səslənən bir çox dini,əxlaqi və s. əsərlər fars və ərəb dillərindən ana dilinə tərcümə olunur.

Məhz Şah İsmayıl Xətəinin olduqca əlamətdar, layiqli və nizamlı əməli sayəsində fars və ərəb dillərindən gözəl nümunələr yaradan azərbaycanlı sənətkarlar, dogma Azərbaycan dilində incilər yaratmaq üçün həvəsə düşərək, bir-birindən qiymətli, samballı və lazımlı əsərlər yazmaga başladılar. Azərbaycan –Türk dili bu sənətkarların dogma dili olduğu üçün, onlar ərəb və fars dillərində yazdığı əsərlərdən daha mükəmməl əsərlər meydana gətirdilər. Onların bədii irsi olduqca zəngin olsa da, onlar Azərbaycan dilinin sadəliyindən, tez yadda qalan olmasından, rəvan və həzin olduğundan, eyni zamanda olduqca əhatəli bir dil olduğundan istifadə edərək bu dildə möhtəşəm əsərlər meydana gətirdilər.

XV-XVI əsrlərin ən mühüm yazılı abidələri bunlardan ibarətdir; Cahan şah Həqiqinin “Divanı”, Nemətullah Kişvərinin “Divanı”, Xətai Təbrizinin “Yusif və Züleyxa” məsnəvisi, Həbibinin “Divanı”, Əbri Xacə ibn Adilin “İxtiyarati qəvaidi –külliyyə” traktatı, Şah İsmayıl Xətəinin “Divanı” və məcnəviləri və nəsr əsərləri (xüsusilə “Şikayətnamə”) Qurbaninin qoşmaları, müxtəlif mövzulu risalələr, məktublar, tərcümə əsərləri (“Əsrarnamə”, “Şühədənamə”, “Şeyx Səfi” və s.), nəhayət, Məhəmməd Əmaninin “Divanı”. Daha bir sıra söz ustalarının (Həmid, Xəlili, Xələfi, Tüfeyli, Əsari, Süruri, Şahi, Zəmiri, Ziyayi, Bəşiri, Şah Qasım Ənvar, Şəmi Təbrizi, Süsəni bəy, Pəri Peynər...) azərbaycanca əsərləri mövcud olmuşdur.

Azərbaycan dili istər Şimalda olsun, istər Cənubda həmişə Azərbaycan ədəbiyyatının əsas aparıcı qüvvəsi, cövhəri olmuşdur. Təsadüf deyil ki, əsrlərdir dövlət dili fars dili olan Cənubi Azərbaycanda dogma ana dilimizdə yazıb yaradan yüzlərcə şairlərimiz, ədiblərimiz olmuşdur və hal –hazırda da artıq əsrlərdir ara vermədən əlaçı tələbələr yetişdirən Güney ədəbi məktəblərinin yetişdirmələri, müdavimləri və şagirdləri olduqca samballı və qiymətli incilər yaradaraq Azərbaycan ədəbiyyatı xəzinəsinin zənginləşdirirlər.

X

X

X

1988 –ci ildən etibarən Şimali Azərbaycanda olduqca tələtümli ictimai-siyasi hadisələr başlayandan, Cənubdakı şairlərimiz də buna biganə qalmayaraq, öz şimallı qardaşlarının, soydaşlarının bütün dərdlərinə, əzab-əziyyətlərinə, eyni zamanda 1991-ci ildən müstəqilliyə qovuşandan sonra sevincinə, şadlığına şərik olaraq, bütün bu gah faciəvi, gah musibətli, gah sevindirici, gah olduqca əlamətdar hadisələri, eyni zamanda işgalçı ermənilərin və rusların törətdikləri qanlı cinayətləri öz yaradıcılıqlarını əks etdirməyə başladılar. Tehranda “Qarabağ” ansamblı yaratmış şair- musiqişünas İbrahim Zahid 90-cı illərin əvvəllərində yazırdı:

O yanda qardaşım qanına batır,

Bu yandakı başın basdırır yatır.

Nədir ki “dost məni” düşməne satır?

O dostların gərək varlığın danım,

Kimə arxalansın Azərbaycanım?

İbrahim Zahiddən başqa 90-cı illərdə Cənub poetik mühitinə qədəm basan Səhər Ərdəbilli, Nuşin Musəvi, Rəsul Rəhimi Dizəci, Rəşid Kərbasi, Məmmədrza Məliknur və onlarla gənc şair Şimalda qopan fırtınaları öz içlərində hiss etdilər, göylərə yüksələn üç rəngli bayraqdan isə ilham alaraq saysız-hesabsız azadlıq məşəli yandıraraq, “bir daha enməyəcək” bayrağı, müstəqil Azərbaycanı, onun işıqlı gələcəyini tərənnüm etməyə başladılar.

XXI əsrin əvvəllərindən isə bu olduqca möhtəşəm bir “Şairlər korpusu” təşkil etmiş sənətkarların sırasına bir neçə vətənpərvər qələmlərini süngüyə çevirib Azərbaycanın işgal olunmuş torpaqlarının ugrunda zət qırıq düşmənlə hər zaman ölüm-dirim savaşına girə biləcək insanlar daxil oldu. Bununla da “korpus”, basılmaz, zəfər üstündən zəfər çala biləcək bir orduya çevrildi. Bu ordunun tərkibində qələmləriylə düşməne sarsıdıcı zərbələr

vuran,haqqı,ədə-ləti ayna tək bütün bəşər övladlarının qarşısında nümayiş etdirə biləcək,analarımız,bacılarımız,qızlarımız da var. Belə musəlləh əsgərləri olan şairlər ordusuna eşq olsun! Belə bir yenilməz şairlər ordusunun Amazonlarından,Tomrislərindən olan Rizvanə Behin erməni –rus hərbi birləşmələri tərəfindən işgal olunmuş,viran edilmiş,yüz minlərlə azərbaycanlı sakini öz dogma torpagından didərgin düşmüş,işgəncələrə məruz qalmış,vəhşicəsinə qətlə yetirilmiş Qarabağın faciəsinə qadın həssaslığıyla,ana nisginliyinə,eyni zamanda göz yaşlarıyla belə əks etdirirdi:

Gecə-gündüz ağlamışdım,
Aparmasın sel Saranı
Küçülərə su səpmişim,
Qarşılıyım mən yarımı.

Nəgmələrim itib getdi,
Arzularım yoxsa,bitdi
Zaman mənə nə zülm etdi,
İndi gəzim mən haranı?

Çəkildi sinəmən dağlar,
Bülbülsüzdü bizim bağlar.
Sarı bülbül yenə aglar,
Arzular vətən babını.

Qarabağın yazı dönsə,

Əbulfəti, Xanı dinsə.

Ədalətin sazı dinsə,

Baglayaram mən yaramı.

Daim Şimali Azərbaycanda baş verən ictimai-siyasi durumu həs səsliqlə izləyən və şeirləriylə dərhal münasibətini bildiren güneyli şairlərimizin bədii fikrinin əsas obyektı, əsas cazibə mərkəzi Azərbaycan xalqıdır. Ulu Yaradanın ən kamil şəkildə yaratdığı insan isə bu günki Cənubi Azərbaycan ədəbiyyatının əsas ideyası, aparıcı xətti, ali məqsədidir. İctimai –siyasi hadisələrlə zəngin olan XXI əsrin əvvəlləri Cənubi Azərbaycan ədəbiyyatında yeni, qüvvətli bir canlama-ya səbəb olmuşdur. Mədəniyyətin başqa sahələri kimi fikirdə də mürəkkəb və ziddiyyətli, lakin tarixən zəruri və qanunauyğun bir prosesi başlanmışdır. Bu əsrlərlə davam edib gələn dünya şöhrətli, qədim bir ədəbiyyatın ənənələrini süzgcdən keçirib saf-çürük edən bir prosesdir. Ədəbiyyat öz inkişafında yeni mərhələyə qədəm basır; bu vaxta qədərki ədəbi-tarixi hərəkata yekun vurmaq və onun əsasında əsrin yeni ədəbiyyatını yaratmaq lazımdır. Başqa sözlə, bu dövr yeni zamanın tələblərinə uyğun bir ədəbiyyat ugrundə məfkurəvi bir mübarizə dövrüdür.

Əsr yeni, əsrin özü ilə gətirdiyi hadisələr yenidir. İctimai şüur əvvəlkindən də sürətlə oyanır, ictimai həyata müdaxilə meyli qüvvətlənir. Ədəbiyyatın vəzifələri də müəyyən və həll edilməlidir. Hər şeyin kompyuterləşdiyi bu əsrdə köhnəni davam etdirmək mümkün deyil. Elə isə ədəbi ənənələrə münasibət necə olmalıdır? Nədən imtina etmək, nəyi mənimsəyib irəli aparmaq? Daxildə hansı ədəbi cərəyan və istiqamətlərə söykənmək lazımdır?

Belə sualların sayı həddindən artıq çoxdur və əlinə qələm alan hər yazıçının qarşısında bu suallar bu və ya başqa dərəcədə durur.

Yeni başlanmış əsrdə Cənubi Azərbaycanın ictimai siyasi həyatının mürəkkəbliyi məfkurəvi mübarizələrinin kəskinliyi, bir-

birinə zidd əqidəli ədəbi qrupların,cərəyanların çoxluğu bu sualların cavablarını da mürəkkəbləşdirir.

Cavablar isə müxtəlifdir. Hər kəs öz qrupunun,zümrəsinin, mənsub olduğu ədəbi məktəbin və cərəyanın mənafeyinə, ideya-bədii məramına müvafiq cavablar axtarır və tapır.

Uzun illərdir ermənilərin Rusiyanın köməyilə Şimali Azərbaycanın torpaqlarını işğal etdiyi,bir milyondan yuxarı insanı evindən,eşiyindən didərgin saldığı,on minlərlə insanı vəhşicəsinə qətlə yetirdiyi,minlərlə kəndi,qəsəbəni ,onlarla şəhəri viran etdiyi, ABŞ-nın və İsrailin bütün müsəlmanların qanına susadığı,hər şeydən öncə əxlaqını və mənəviyyatını itirmiş Hollandiyanın, Danimarkanın, İtaliyanın, Fransanın və bir çox Avropa ölkələrinin natəmiz adamlarının aləmlərə rəhbər olaraq göndərilən sevgili peyğəmbərimiz Həzrəti Muhəmməd səlləllahu əleyhi və alihi və səlləmin karikaturasını çəkib nümayiş etdirən, bir sözlə insanlığa qarşı təcavüzkar və riyakar bir hücum başladığı bir dövrdə ədəbiyyatın mövqeyi necə olmalıdır sualına isə tək cəvab vardır.Ən ağır yükü və məsuliyyəti öz üstünə poeziya götürməlidir. Çünki,yaxşı şeir nümunəsi öz rədifinə,qafiyəsinə,ahənginə, ritminə, tempinə,yıgcamlığına,az sözlə çox fikir ifadə etməyinə və daha tez yadda qaldığına görə hər hansı bir nəsr əsərindən,eyni zamanda çox sürətlə yayıla biləcək publisistik çıxışdan daha fəaldır . Belə bir təlatümlü zamanda fikri,düşüncəsi ədəbi batallığa düşənlər də az deyil. Bir çox istedadlar zamanın irəli atdığı suallara düzgün cavablar tapa bilmirlər.Yeni əsrin fikri burulğanları içərisində öz yollarını müəyyənləşdirməkdə aciz qalırlar,haqqı nahaqdan ayıra bilmirlər,dayanmadan tüğyan edən qasırgaların təzyiqinə davam gətirə bilməyib qəsbkarların çaldığı ilə oynayırlar, onların get-gedə daha da korlanan mənəviyyatlarının zülmətinə bürünüb kor yarasalar kimi xalqa,vətənə,torpağa nəinki xeyir vermədən,əksinə böyük ziyan verərək bir müddət sonra rüsvayçı bir vəziyyətdə sənətin böyük səhnəsindən çəkilməli olurlar...

Lakin sənətkarlıq yükünü,xalqa,vətənə,torpağa xidmət məsuliyyətini üzərinə götürən insanlar xalqın arzu və istəklərini tərənnüm edən,azadlıq motivlərini ucadan səsləndirən,vətənin qəhrəmanlıq tarixini təcəssüm edən gözəl və samballı əsərlər yazaraq dövrümüzün çoxcəhətli,dipallik gerçəkliyini,xalqımızın qabaqcıl insanların işini və mübarizəsini bütün əlvanlıqları ilə əks edirlər. Belə nümunələr xalqın həyatına müsbət təsir göstərir, onu mənəvi cəhətdən formalaşdırır və təkmimləşdirir. Şübhəsiz ki, ədəbiyyatın vəzifəsi insanın mənəvi tələbatını formalaşdırmaq, ülviləşdirmək, şəxsiyyətin ideya-siyasi və mənəvi simasına fəal təsir göstərməkdir...

Cənubi Azərbaycan poeziyasında janr və forma müxtəlifliyi

Həmişə məlumdur ki, şeirşünaslıq öz nəzəriyyəsini daima şeirin təbiəti, şeirin dili əsasında yaradır.

Şeirşünaslığımızda əruz vəzninin xüsusi yeri vardır. Çünki şeirimizin bu vəznlə əlaqədar tarixi qədimdir. Sovetlər dönəmində bəzi hakimiyyətə və quruluşa nökrçilik eləyən sosializm idealoqları əruz vəznini donuz vəzni adlandırmış, ona xürafat və mövhümat əlaməti kimi baxaraq təhqir etmiş, bununla da əsərlərinin böyük bir hissəsini əruz vəznində yazan klassikləri alçaltmağa və kiçiltməyə çalışmışlar. Lakin şeirimizi zorla bəsit və ucuz şüarçılığa döndərmək istəyən buyruq qulları əruz vəzninin poeziyamızı və ədəbiyyatımızı nə qədər zənginləşdirdiyini və gözəlləşdirdiyini heç cürə anlamamış, daha doğrusu öz dar düşüncələrinə uyğun olaraq anlamaq istəməmişlər.

Cənubi Azərbaycan poeziyası isə daim əruz vəzninin cıgırı ilə inkişaf etdiyi kimi bu gün də əruz vəzninin bəhrlərində öz formalarını müəyyənləşdirməkdədir.

Məlum məsələdir ki, əruzun 19 bəhri vardır. Bəhrlərin çoxluğu və onların saysız-hesabsız formaları (elə tək həcəz bəhrinin 30-a qədər forması vardır) ilk baxışda olduqca çətin bir janr kimi görünür. Bəlkə elə buna görə çətinlikdən qorxan sosializm idealoqları əruzda tətbiq olunan qəlibləri poeziyada fikrin sürətini azaldan kimi qəbul edib ona ikrahla baxmışlar. Lakin onlar anlamamışlar ki, əruz olduqca ölçülü bir vəzn olduğu üçün tonikliyinə görə heca və sərbəst şeirlə səsləşir. Bu isə onu göstərir ki, bəzən ən güclü əruz biliciləri bəzi şeirlər heca vəznində olduğu halda, onu əruz

vəznində hesab etmiş və müəyyən bir bəhrin formasındakı qəliblərə bölmüşlər. Cənubi Azərbaycan şairlərinin əksəriyyəti isə əruz

vəznini çox gözəl bildikləri üçün öz əsərlərini əsasən əruz vəznində yazmışlar. Bunun səbəbi isə onların fars dilini mükəmməl bilmələri, eyni zamanda ibtidai sinifdən başlayaraq ilahiyyat fənlərini öyrənərkən ərəb dilinin fonetikasına bələd olmalarından irəli gəlir. Məlum məsələdir ki, ərəb fonetikasında hər bir sait səsin uzun,orta,qısa olmaqla üç tələffüs forması vardır. Müqəddəs Qurani-Kərimin ayələri oxunarkən dörd say, iki say, eyni zamanda bir say oxunan “məd” hərfləri buna parlaq sübutdur. Bu xüsusiyyət əruz vəzninin təfilələrində öz əksini tapmışdır. Cənubi Azərbaycan şairləriilə bütün klassiklərimiz kimi həcəz və rəməl bəhrlərindən geniş istifadə etmişlər. Bu həm də ondan ötrüdür ki, bu bəhrlər milli şeir dilimizlə çox gözəl bir sürətdə səslənir. Heca vəznində sözlər təqtilərə bütöv bölündüyü halda,əruzun bir çox bəhrlərində qəliblər sözlərin parçalanmasına, hecaların uzanmasını və qısalmasını tələb edir. Əruz vəznində sillabik xüsusiyyət öz varlığını daim qoruyub saxlayır. Belə ki, çox az misralarda hecaların sayı qeyri-bərabər olur və burada da vurgu vəzni bərabərləşdirilir.

Daha bəsdir tükənib səbri-qərarım gözəlim,

Həsretindən saralıb bağı baharım gözəlim.

İbrahim Zahid

Göründüyü kimi İbrahim Zahidin əruz vəznində yazılan qəzə-
lindən olan bu misralara heca və təqti tələbi ilə nəzərdən keçirsək,
xeyli yaxınlıq, hətta bərabərlik görürük.Tonik keyfiyyətlərə gəldik-
də isə vurğu keyfiyyəti bu qəzəldə xüsusi rol oynayır.

Ümumiyyətlə, şeir ritm anlayışı ilə bağlı olduğu üçün ritmi
şeirin keyfiyyət ölçüsü hesab etmək olar. Müasir Cənubi Azər-
baycan şairləri də öz sələflərinin yolunu ləyaqətlə davam etdirərək
öz əsərlərində söz,kəlmə,durğu və nitqin başqa ünsürlərinin
düzgün əvəzlənməsi ilə emosionallığa yüksəldir və şeirə xüsusi
ifadəlilik verirlər.

Xalq poeziyası janrlarına və milli şeirə məxsus olan yüksək xüsusiyyətlər onların sənətkarlığının əsas cəhətini təşkil edir:

Əli xilqətdə hikmətdir, Əli dünyada höccətdir,

Əlim meydanda fərmanbeh, Əli kani şücaətdir.

İbrahim Zahid.

Bu əsərdə folklor fondu sadəcə olaraq kənarında dayanan vasitə deyil, sözün əsl mənasında sənətin meyasıdır. Xalq yaradıcılığının Cənubi Azərbaycan şairlərinin sənətində ideya-məzmun, fəlsəfi-psixoloji və formal olaraq iki cür təzahürü mövcuddur. Birincidə janrından asılı olmayaraq məzmun –ideya, ikincidə isə janr forma oxşarlığı özünü göstərir :

Siqara dadmadığım dodaqlarımda,

Eşqimin dərini çəkdim içimə.

İçkidən anlamam dərli çağında

Yurdumun sevgisin tökdüm içimə.

Əli Daşqın.

Əli Daşqın bu şeirdə Cənubi Azərbaycan şairləri kimi özünün qabaqcıl ideyalarını xalq ədəbiyyatının formalarında qələmə almıdır. Əli Daşqın ədəbi formadan olduqca sərbəst istifadə edir, əsərin ideya-məzmununu dərinlən və düzgün açar bilir, eyni zamanda forma və məzmun arasında vəhdət yarada bilir:

Yollandı Xəzərə Araz qatara,

Zilləndik mən sənə, sən mənə sarı

Bir çayın böyrünə iki yük varı

Çapılıb çatıldıq biz iki qardaş.

Şimali Azərbaycanda Sovetlər birliyi dönəmində geniş yayılan formalar Azərbaycan müstəqil bir dövlət olandan sonra öz

mahiyyətini itirmiş,cəmiyyətin tarixi inkişafı ilə meydana çıxan mövzuları əks etdirə bilməmiş,bunların əvəzinə ədəbiyyatımızda yeni, ədəbi prosesə uyğun olaraq xalqın istəyi ilə formalar meydana çıxmışdır.

Cənubi Azərbaycanda isə daim parçalanmış vətənin ağrı-acısını yaşamaqla, əvvəllər qəddar şah rejiminə qarşı,şah devrildikdən sonra əsasən sözaltı mənalarla fars şovinizminə qarşı işlənən formalar meydana gəlmişdir. Məlumdur ki, hər bir ədəbi əsər həyat hadisələrinin bədii ifadəsidir. Hadisələr bir –birini əvəz edib dəyişdikdə ədəbiyyatın mövzusu da dəyişir. Tarixi inkişaf nəticəsində insanların müəyyən amal uğrunda apardıqları mübarizə,vətənpərvərlik və s.əlaqədar yeni mövzular ədəbiyyat üçün əsas obyektə,aktual mövzuya çevrilir. Yeni məzmun özünə müvafiq,yeni forma tələb edir. Meydana gələn yeni məzmunun köhnə formaya qarşı çıxması,məzmunla forma arasındakı ziddiyyət,yeni məzmunun ,yeni formada ifadə olunması, yeni-yeni ədəbi formaların meydana gəlməsi öz növbəsində ədəbiyyatın inkişafıdır. Cənubi Azərbaycan poeziyası da şübhəsiz ki, bu prosesdən yan keçməmişdir:

Istərsiniz birinin canını alasınız

Ən əvvəl dilini alın,

Danışan dilini

Ana dilini.

Istərsiniz bir milləti,məmləkəti qəhr edəsiniz,

Yenə susdurun dilini,

Kəsdirin dilini

Ana dilini.

Özgə heç nəyə hacət yox,

Zülmə,işgəncəyə ehtiyac yox.

Fəqət düşmən nə dilimi kəsdirə,nə susdura bildi,

Sadəcə yasaq olundu...

Qulamrza Səbri Təbrizinin bu şeirində obyektiv həqiqətin mövcudluğu açıq-aşkar özünü göstərir. Burda məzmunun formaya keçməsi prosesi müəllifi narahat edən problemin ona öz münasibətini obrazlarda “yerləşməsinə”bağlanır. Çünki bədii obraz özü də bir formadır. Bu mənada müəllif onu narahat eləyən problemi açıb göstərmək üçün məzmunu uyğun forma seçmişdir. Onun lirik qəhrəmanı konkret xarakteri ifadə eləyən qüvvətli bir bədii obrazdır.

X

X

X

Cənubi Azərbaycanda müasir şeirin hərəkət etdiyi elə bir yol var ki, poeziya səltənətinə yalnız həmin yoldan keçərək başa vurmaq olar: o da ədəbi irsdən – klassik ənədən müasirliyə doğru aparan yoldur. Tez-tez işlətdiyimiz “milli sərvət” anlayışının şübhəsiz ki, bilavasitə klassik irsə adıyyatı hamıdan çoxdur. Bir də o mənada ki, klassik milli mənəvi sərvət müasir poeziya prosesin - də də hər bir yeni naliyyətin şərti və zəminidir.Çünki,heç nə boşluqla bitmir,hər şey torpaqdan göyərdiyi kimi, yenilik də ənənədən göyərir.Ənənə mühərrik mənbəyi rolu oynayır. Məlumdur ki, bütün vəznlərə bələd olmadan birbaşa yeni üslubda əsər yaratmaq mümkün deyil. Yalnız üsluba və texnikaya aid forma problemin-dən daha geniş mənada –bütünlükdə xalqın mənəvi mədəniyyəti-nin, bədii inkişafının tarixinə fərdi əlavə məzmununda başa düşü-lən yeniliyi kənarında axtarmır,həmçinin ənənəyə təslim olmağa yox, onu inkişaf etdirməyi nəzərdə tutur Cənub Azərbaycanda son on ildə gedən ədəbi proses...

Məlum məsələdir ki,klassik ənənədən istifadə etməyin klas-sik nümunəsini də elə klassik şeirin özü verir:müasir Cənubi Azərbaycan şeiri Şəhriyar ritmi,vəzni,obraz və ifadələri ilə doludur. Lakin Cənubi Azərbaycandakı müasir poeziya Şəhriyar orbi-tində fırlanan növbəti poeziya peyki deyil,əksinə Şəhriyar ölçülü,

Şəhriyar işıqlı yeni bir ulduzdur. Yalnız klassik ənənəni yox, həm də bir- birini öz-özünü təqlid bu günü Cənubi Azərbaycan poeziyasında versifikasiya əlamətlərinin, şeir axınının digər əsas zəmi - nini təşkil edir. Həqiqi vətənpərvərlik poeziyası ilə yanaşı, həmin ad altında saxta, yalançı dəb xarakteri daşıyan çoxlu şeirlər də özünə yol tapır. Təkrir, yekrənglik bədii fərdiliyin, zəngin daxili “mən”in yoxluğu “axın” şeirinin əsas əlamətləri kimi özünü biruzə verir. Şeirdə hazır hökmlər və kəlamlar narahat axtarışları üstələyir. Bəzi şeirlər çox sadə həqiqətləri, özü də ağla gələn iki variantda qələmə alırlar. Belə şeirlərdə bizi zənginləşdirən, nəyi isə axıra qədər görmədiyimizi və duymadığımızı bizə etiraf etdirən, oxucu fikrinin də ucuşu üçün qanada çevrilən fərdi, təzə görünüş və baxım bucağı olmur.

Poeziya bizə eyni qafiyə və rədiflərdən ibarət “əklillər” təqdim edir. Klassik poetik formalardan istifadədə bu özünü daha qabarıq göstərir. Fəlsəfi düşüncənin klassik forması şübhəsiz ki, bugünkü şairlərdən ikiqat müasirlik duyğusu tələb edir. Bu formaların qiyməti, yeri, əhəmiyyəti onlardan necə, nə dərəcədə, harada, hansı məqamda, hansı mövzuda istifadə edilməsi ilə ölçülməlidir. Müxtəlif mövzular üçün eyni bir poetik forma seçmək olmaz. “Məlumat partlayışı” (internet) əsrində poeziyanı kütləvi məlumat vasitəsinə çevirmək olmaz. Poeziya daima fərdi kəşf vasitəsi olaraq qalmalıdır. Bəzən çox dayaz bir şeir informativliyin çoxluğu kimi başa düşülür. Halbuki informasiya mütləq məqsədə çevriləndə poeziyanı internet, qəzet və publisistika əvəz etməyə başlayır. Emosional, poetik, əhval-ruhiyyə yaratmayan şeirin hərərəti ilə isinmək isə şübhəsiz ki, qeyri-mümkündür.

Bədii düşüncədə də, fəlsəfi axtarış və narahatçılıqda Səməd Behrəngi və Şəhriyarın hududlarına bu gün daha çox ehtiyac var. Əlbəttə, bunlarsız da poeziya inşaatının bənnası olmaq olar, lakin əsl həqiqi, müasir şair olmaq mümkün deyil..

Cənubi Azərbaycanda dahi Şəhriyarın sənət aləminə gəlməsi ilə estetik təfəkkürün formalaşmasında həqiqi çevriliş oldu. Bu-

nun isə əsas səbələrindən biri Şəhriyar poeziyasında bədiiliyin həddindən artıq güclü olması ilə əlaqədardır. Məlum məsələdir ki, bədiilik həyatı estetik, obrazlı dərk və əks etdirmək formalı olan incəsənətin spesivik xüsusiyyətidir. O, həm də ədəbiyyatın mükəmməllik ölçüsüdür. Onun vasitəsilə insanlara emosional – estetik təsir göstərmək mümkün olur. Bədilik sənət əsərlərinə xas olan mükəmməllik səviyyəsinə qaldırılan məcmusudur... Klassik sənətkarlarımız daima qayənin dərinliyini, təkrarolunmazlığını, mükəmməl formaların tətbiqini, əsərin quruluşunu, ideya və obrazın əsaslandırılmasını, həyat həqiqətinin təcəssümünü, gözəllik və ahəngdarlığını, ifadəliliyi və ümumiyyətlə, şeirin yüksək bədiiliyi üçün mühüm amillərin hamısını nəzərə almışlar.

Məlum məsələdir ki, cənublu şairlərimizin isə həmişə əsas ideya və mövzu dünyasını ayrılıq nisgili, vətən kədəri, azadlıq arzusu təşkil etmişdir. Onlar öz nikbinliklərini, arzu və ideallarını olduqca emosional bir dillə şeirə çevirməyi bacarmışlar.

Son illərdə Cənubi Azərbaycanda yaranan şeirlər də şairlərin mənəviyyatlarının tərənnüm yolu ilə ifadəsidir. Çağırış, ehtiras, səfərbərlik ruhu, poeziyanı ictimai amalın ideologiyasının fəal ifadəsinə çevirmək – Mirzə Əli Möcuzdən, Zeynalabdin Marağayidən, Mir Əbdülhüseyn Xaznidən, Səid Səlmasidən, Mirzə Əli Ləlidən, Bayraməli Abbaszadədən, Hacı Mehdi Şükuhidən, Mədinə Gülgündən, Balaş Azəroğludan, Səməd Behrəngidən, Şəhriyardan gələn səslərə səs verir müasir Cənubi Azərbaycan şairləri... Bunlar da öz sələfləri kimi haray salır, car çəkir, fəryad qoparırdılar. Vətən, torpag, millət sevgisini, eyni zamanda düşməne nifrətini car çəkən bu şairlər hadisələrə münasibətlərində öz mövqeylərini də unutmurlar:

Dinlə sözümlü şöhrətli-şanlıyam mən,

Oğuz ellərindənəm azərbaycanlıyam mən.

Əyər açıb oxusan tariximin varağın,

O sənə verəcəkdir Koroğlunun sorağın.
Vüqarlı görəcəksən Nəbinin çal papağın,
Babəklər nəslindənəm möhkəm imanlıyam mən.
Dağların zirvəsindən gəlir Babəkin səsi,
Düşmanları titrədir Bağırxanın nəfəsi,
Qəlbimə axır,dolur “əmoğlunun”nəfəsi,
Səttar xan övladıyam,çox dəliqanlıyam mən.
Zeynəb paşadır anam azərbaycanlıyam mən
Tarixin hər çağında bir çox iftixarım var,
Şairlərdən bir yerdə çoxlu yadigarım var.
Keçmişdə Sabirim,indi Şəhriyarım var,
Dədə Qorquddur babam,adlıyam,sanlıyam mən,
Hicran yükünü çəkən azərbaycanlıyam mən.

Saplaq.

Misralar inandırır:doğrudan da Saplağın bir çox şeirlərində kəskinlik və mübarizlik ruhu şairin müraciət etdiyi bədii ifadə forma və üsullarında də özünü göstərir. Bu formaların hamısında şairin lirik “mən”i çox fəal şəkildə təzahür edir. Lakun “mən”bu şeirlərdə adi ifadə vasitələrindən biri deyil.”Mən”Saplaqda bir sistemdir. Daim “mən”dən danışmaq Saplağın təsvir etdiyi obyektə qarşı daha fəal olmaq,ona bu “mən”in qanını,hissiyat və ehtiraslarını, qəzəbini, kədərini,eyni zamanda sevincini hopdurmaq üçün çox lazımdır..

Hər şeyin adından çıxış etməyi,hər şeyi “birinci şəxsin dilinə” çevirmək haqqını şairlərə verən də məhz bu hisslər, bu duyğulardır. Elə ona görədir ki, “mən”in tərənnümü qeyri-təbii səslənmir, “öz-özünü mədh”, fərdiyyətçilik təsiri buraxmır..

Bütün bu müsbət keyfiyyətlər şeirlərin leksikasında, ifadə və söz sırasında, bədii sintaksisində də özünü göstərir. Bu şairlər feilin ən çox inkarlı, yaxud təsdiqli muzare zaman formasına müraciət

edir. Bütün bunlar isə şeirdə emosional vüsətə, bədii təsir və nüfuz məqsədinə xidmət edir. Bu şeirlərdəki misralar –hayqırtılar, haraylardır. Duyğusuz, hissiz söz, ürəkdə, odda yanmayan misralar Güneyli şairlərin üslubuna yaddır. Güneyli şairlər öz qabaqcıl ideyalarının ən yaxşı tərənnümü, üsulunu tapmaq üçün bütün mümkün vasitələrdən, xüsusən klassik şeirin müxtəlif bədii formalarından istifadə edir, qəzəli və qoşmanı da müasir şeirin ən kəskin növləri səviyyəsinə qaldırırlar.

Tutarlı rədif və təkrirlər, qafiyələr bu şeirlərdə xüsusi bədii qüvvətlə səslənir:

Dayanan dayansın, biz dayanmırıq,
Bizi ucalmağa səsləyir göylər
Alışıb kül olmaq üçün yanmırıq,
Bizi od olmağa səsləyir göylər.

Lalə

Cavanşir

Qəzəl və qoşma novatorluğu açıq formal əlamətlərdə, texniki elementlərdə əks olunmasa da, şeirlərin ruhunda və mənasında özünü qabarıq şəkildə göstərir və müasir şeirimizdə bədii yeniliyin müxtəlif formalarından birini təşkil edir. Son on il ərzində Cənubi Azərbaycanda qələmə alınan şeirlərin əksəriyyəti “daxili nitq” və aftobioqrafik monoloq formasındadır. Cənublu şairlərimiz şeirə olduqca peşəkarcasına yanaşaraq estetik ölçüləri itirmədən, nitqin hərfi təfsirində yox, bu nitqdən yaranan emosional iqlimdə yazıb-yaradırlar.

Şübhəsiz ki, bu poeziya məktəbi klassiklər tərəfindən yalnız ideyaca silahlandırılmamışdır. Bu klassiklərimizin timsalında bədii fəhm arsenalının bütün spesifik forma-üslub, janr, poetika sənət –karlıq imkanları ilə də bəhrələnərək zənginləşmişdir.

Cənubi Azərbaycan poeziyasında hər şeydən əvvəl milli –ictimai həyatın, konkret –tarixi inkişaf və hərəkətin, real gerçəkliyin öz fəlsəfəsini, qanunauyğunluğu dərinlən hiss olunur. Klassik poeziya ilə müasir poeziyanı da məhz bu istiqamətdə fəth olunan ideya-bədii zirvələrin eyni bir möhtəşəmlik ölçüləri birləşdirir. Lakin bu eynilik həm də həmin zirvələrin formasına və janr xüsusiyyətlərinə aid deyildir. Əgər elə olsaydı müasir poeziya klassik poeziyanın təkrarı kimi görünə bilərdi. Məhz müasir poeziyanın, klassik poeziyanı təkrar etməməsi İranın və Azərbaycanın ümumi tarixi üçün, hər iki dövlətin təsnifi üçün böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Cənubi Azərbaycan poeziyasında lirika anlayışına biz bir neçə mənada rast gəlirik. Lirika istilahi Cənubi Azərbaycan poeziyasında hər şeydən əvvəl ideya-estetik və emosional münasibətin müəyyən tipi mənasında işlədilir. Cənubi Azərbaycan şairləri buna bədii tənqirdən fitri xüsusiyyəti, konkret tarixi metod və cərəyan hüdudlarından azad bir keyfiyyət kimi baxırlar. Məlum məsələdir ki, lirika həyata emosional və estetik münasibətin spesifik tipidir. Fizuli, Hafiz, Seyid Əzim, Müşfiq, Vahid, eyni zamanda Şəhriyar gözəl lirikdirlər. Lirika realizmin, romantizmin, orta əsrlərdə yaranan Şərq ədəbiyyatının və Avropa antik dövrünün üzvi xüsusiyyətidir. Firdovsi, Sədi, Nizami kimi böyük sənətkarların yaradıcılığında realist və romantik başlanğıclar həmişə sənətdə həyatı və həqiqəti əks etdirməyin iki müxtəlif üsulu, iki eyni hüquqda olan forması olmuşdur. “Əgər biz uzaq keçmişdəki sənətlərimizin yaradıcılığına müraciət etsək, yenə də görürük ki, poeziyada romantik forma həyat həqiqətinin və insanı realistsinə göstərməyin xüsusi bir rolu olmuşdur.”¹

1.S.Vurğun.Sovet poeziyası haqqında əsərləri. Altı cildə. VI c. Bakı 1972, səh.353.

Cənubi Azərbaycan şairlərinin romantik konsepsiyasında bu gün bizim üçün daha maraqlı və prinsipial görünən, konstruktiv əhəmiyyətli məqam odur ki, şairlər romantikanı bütünlüklə müasir realizmin tərkib komponenti elan etməklə kifayətlənmirlər: öz fikirlərini məntiqi ardıcılıqla sona çatdıraraq, müasir estetikada yeni söz deyirlər: romantikanın ayrıca, xüsusi bədii forma, müstəqil ədəbi üslub səviyyəsində estetik əhəmiyyətini yaşamaq, var olmaq ruhunu son illərin ictimai nəzəri fikrində ilk dəfə olaraq belə geniş perspektivli şəkildə irəli sürürlər. Romantik təmayülü müasir, yetkin ədəbi prosesə məxsus bədii üslublar əlvanlığının və zənginliyinin təzahürü kimi biruzə verir.

Estetik aləmin həyatımıza daha dərindən nüfuzu şəxsiyyətin daxili aləminə, ideya və arzularına, düşüncəsinə, əxlaqi və mənəvi cəhətdən kamilləşməsinə daim təkan vermişdir. Bunun da başlıca səbəbi yazılı ədəbiyyatdır. Yazılı ədəbiyyat tarix boyu fasiləsiz inkişaf edərək məzmun və formasını, bədii təsvir və ifadə üsullarını zaman-zaman dəyişmiş, şəkildən-şəklə düşmüş, ədəbi inkişafın bütün mərhələlərində yeni janrlar yaratmışdır. Öz kökünü ərəb poeziyasında tapan qəzəl janrı məlum olduğu kimi bütün Şərqdə o cümlədən Azərbaycan məkanında ən çox sevilən poetik janrlardan birinə çevrilmiş və daim bütün Şərq poeziyasında olduğu kimi, Azərbaycan poeziyasında da ön sıralarda gedən janrlardan biri olmuşdur. Cənubi Azərbaycanda Muxtari, Sənan Əttar, Ənvar, Zahir, Xacu, Xosrov, Məlik, Ünvan, Növi, Cami, Şəfan, Məcribi, Səhabi, Arifi, Urfi, Fani, Fəqani, Faiz, Feyzi, Tənha, Vahid, Fəqir, Qədi, Zühuri, Nəziri, Mir Fəsihi, Mir Şövqi, Mir Heydər, Mir Hüseyin, Mir Məsum, Əhli, Valehi, Misal, Cəlal, Muti, Məsih, Rəqim, Kəlim, Ta-lib, Fərəc, Nüsrət, Səncər, Şapur, Şeyda, Əhsən, Ədhəm, Qafil, Həqd Heydər, Saib Təbrizi və başqaları kimi qüdrətli qəzəl ustaları olmuşdur.

Müasir Cənubi Azərbaycan poeziyasında da qəzəl klassik ənənələri davam etdirən ən çox yayılan janrlardan biridir. Vətən təəssübü, ictimai problemlər, xalqımıza qarşı haqsızlıqlar əsərləri-

nin leytmotivini, əsas ana xəttini təşkil edən İbrahim Zahid öz sələflərinin yolunu ləyaqətlə davam etdirərək qəzəl janrında olduqca mükəmməl əsərlər yaradır:

Can nə lazımdır mənə ey sərv canımsan mənim,
Sən həyatımsan, gülümsən, isti qanımsan mənim.
Olmasın heç bir dəqiqəm dəhrdə səndən kənar,
Aşiqi sərgərdənəm yalnız gümanımsan mənim.
Sanki yaxşı yox dilim yox gözəlim ey sərvi naz,
Həm dilimsən, həm də nuri didəganımsan mənim.
Çox dolandım mən sənənin ardınca sən əyğər ilə,
Zalıma sən bəisi ahu fəğanımsan mənim.
“Zahid”əm mən ey qəzəl yazdım sənə bu əsridə,
Sanki əsr üçün qalan məndə nişanımsan mənim.

Təbii, insanı hisslərin rəngarəng sənət ecazlarına çevirməkdə İbrahim Zahid mükəmməl formalar seçmişdir. Zahidin qəzəlləri yüksək bədii obrazlılığı ilə diqqəti cəlb edir. Onun hər bir beyti poetik fiqurlarla zəngindir, həm də şair poetik fiqurun əlvan mənə çalarlarından istifadə edir. Yaradıcılığını məşhur qəzəlxanlar Əliağa Vahidə, Seyidağaya, Əliağa Bakirə nəzirələrlə başlamış Zahidin qəzəllərində rədif şeirin mənə gözəlliyinə nəinki xələl gətirmir, əksinə, qafiyə və vəhdətdə onun ritminə bir axıcılıq, ahənginə bir səlislik verir. İnsanı gözəllik vəslinə və gözəlliyə tapınmaq həsrətiylə çırpınan, həyəcanlar keçirib narahat olan “mən”in – lirik qəhrəmanın qəlbinə hakim böhranlı halların təsvirinə həsr edilmiş, əslində isə həyatın təsdiqi mahiyyətini daşıyan qəzəllər Zahid yaradıcılığında kifayət qədərdir...

Tuti necə ki, şövq ilə hər an şəkər istər,

Şəhdi ləbini ləblərin ondan betər istər.
Mən əzmi vüsəl eyləmişəm,qorxu nə lazım?!
Hər müşkil olan məqsədə çatmaq xətər istər.
Bezmir ürəyim yansada hey atəşi eşqdə,
Yandıqca yenə yanmağa səndən şərər istər.
Bir köhnə məsəl var atalar böylə deyiblər,
Əmaqə dözər kim ki, dənizdən gövhər istər.
Sən sanma ki, kuyində həyatın hədər etdin,
“Zahid”səri kuyində həyatın hədər istər...

Məlum məsələdir ki, sənət əsərində forma ideya-tematik məzmunun ifadəsi üsulu kimi qiymətləndirilir. Ona görə də bədii növ, janr,dil kimi komponentlər forma elementləri hesab olunur. Janr, forma,məzmun hər bir əsərin fəal komponentləri olmaqla bərabər , sənət həqiqəti üçün də olduqca mühüm və vacib şərtlərdəndir.

Bütün dünya ədəbiyyatında olduğu kimi Cənubi Azərbaycan poeziyasında da bu öz əksini tapmışdır. Lakin bununla yanaşı ədəbiyyatın o cümlədən şeiriyyatın əsas aparıcı komponenti dildir. Hamıya bəllidir ki, Azərbaycan dili iltisəqi dillər qrupuna daxildir. Bu dilin xüsusiyyəti söz vurğusu ilə bağlıdır. Yəni vurğu bir qayda olaraq sözün son hecasına düşür. Lakin Azərbaycan şeirində ritmik imkan bir sıra xüsusiyyətlərlə zənginləşdirilir. Əvvəla milli dil öz daxili imkanları hesabına zənginləşir,eyni zamanda dildə yeni sözlər yaradılır. İkincisi,flektiv dillərdən bir çox sözlər dilimizə daxil olur ki, onlar şeirin ahəngində keyfiyyət dəyişmələri əmələ gətirir. Azərbaycan şeirində daim vəzn ölçüləri ilə formalaşan şeirlər xalqın dilinin əzbəri olmuşdur. Belə ki, əsasən əruz və heca vəzninin imkanları daha genişdir. Bu vəznlərdə bizim milli şeirimizin ən mühüm tarixi dövrü təmsil olunub.

Artıq uzun illərdir ki, Cənubi Azərbaycanda da xalqımızın şair oğulları bu vəzlərdə öz bədii düşüncələrini çox ilhamla sənət dilinə çevirə bilirlər. Bu vəzlər xalqımızın hiss və fikrinin poetik şəkildə ifadəsi üçün çox münasibdir. Xalqımızın poetik duyğuları hecalı, eyni zamanda rədifli və qafiyəli vəzlərə həddən artıq yaxındır. Çağdaş poeziyada hər iki vəzndə qələmlərini sınayan güneyli şairlər, hər iki vəzndə də mükəmməl sənət əsərləri yaratmışlar. Məlum məsələdir ki, şeirin qüdrəti onun hansı vəzndə yazılmasında deyil, yüksək səviyyədə yazılmasındadır:

Ayrıldıq çörəkdən çörəklənəndə,

Soyulduq tənədən çiçəklənəndə.

Dirçəlib-dirçəlib babəklənəndə,

Tutulub satıldıq biz iki qardaş

Əli Daşqının heca vəznində dördlük (mürəbbe) yazdığı bu şeir orijinal üslubla yazılmışdır. Şairin üslubunu qüvvətləndirən, onun şeirindəki emosionallığı gücləndirən mühüm bədii vasitələrdən biri də təkrirdir..

Çağdaş güneyli şairlərinin şeirlərində çox zaman bədii təkrir şeirin ahəngini, ritmini qüvvətləndirmək üçün işlədilir:

Mən Təbrizəm, mən Şəkiyəm, mən Bakıyam,

Mən Zəncənam, Mən Mərəndəm, Mən Sərabam.

Urmuluyam, Ərdəbiləm, Mən Arazam

Marağayam, Gəncə, Şuşa, Lənkəranam.

Mən Miyana, Naxçıvanam, Astarayam, Mil-Muğanam.

Şair İsmayıl Məmmədli coşğun bir əhval-ruhiyyəni vermək üçün bədii təkrirdən istifadə etmişdir. Məlum məsələdir ki, heca vəznində ritmdən əlavə qafiyə də şeirin mühüm əlamətidir.

Güneyli şairlərin şeirlərində də qafiyələr konkret lövhələr yaradır:

Dəniz sahilində yadıma düşdün,
Sən ey gəncliyimin anası Bakı.
Ayrı bir torpaqda sənle görüşdüm,
Ömrümün nağıl tək səfası Bakı.

Burda da dalğalar dəyir sahilə,
Sənin sahilinə dəydiyi kimi.
Deyir hay-harayla, o gur səsiylə,
Mənim sənə olan əzəl eşqimi.

Fikrə getmişəm məm donub yerimdə,
Sən də bu sualların o tayındasan.
Duyuram havanı bircə ləhzədə,
Xəyalda keçmişə adlayan zaman.

Unudub bir anda bu uzaqlığı,
Uşaq tək sahilə qaçmaq istərəm.
Qoşulub sudakı qağayılara,
Sənin sahilinə uçmaq istərəm.

Xatirə ölməyir yaşanır illər,
Qurub vaxtı əziz dəqiqələrdə.

Nəsə gəncliyimə qayıdıram mən,

Dəniz üfûq ilə qovuşan yerdə.

Rizvanə Behin xanımın bu şeirində xəyal,sevinc,kədər,ümid kimi psixoloji hallar olduqca canlı lövhələrə əks olunub. Rizvanə Behin xanım bir çox şeirlərində həyatiliyi,təbiiliyi pozmadan şeirin əsas ideyasını və mündəricəsini olduqca təsirli və dolğun şəkildə ifadə edir. Rizvanə xanımın poeziyasının əsas mündəricəsini, estetik idealını təşkil edən həyati fikirlərə sadəcə olaraq nidalar kimi baxmaq olmaz. Hissi konkretlik,obrazlılıq onun poeziyasının əsas bədii xüsusiyyətidir. Şairə lirik və epik şeirlərində şeirin müxtəlif şəkillərinə müraciət edir, bu da onun əsərlərindəki sözlərə, mükəmilərə dramatism verir və bədii boyaları olduqca parlaq şəkildə nümayiş etdirir...

Şeirlərini süjet üzərində quran Rizvanə xanımın əsərləri poetik formalar cəhətdən də çox əlvandır. Bütün bunlar Rizvanə xanımın Azərbaycan ədəbi prosesin də xüsusi çəkisi olmasını göstərir...

Özünü Şəhriyarın,Səhəndin mənəvi övladı sayan Nigar Xiyavi öz şeirlərində sələflərinin saf ənənəvi poetik formalarına və janrlarına olduqca ustalıqla müraciət edir. Lakin Nigar xanım bu -nunla kifayətlənmir,çox zaman yeni orijinal şəkillər icad edir və şeirə bədii suallarla yekun qoymaqla dərin fəlsəfi mənə verir:

Hərdən ağır anlarla biz

Rast gəlirik dəniz-dəniz.

Nə üzməli,nə dözməli,

Çırpın görək, yazıq ürək,

Bu həsrətə necə dözək?...

Yaradıcılığında xalq şifahi şeiri şəkillərindən incəliklə istifadə edən Saplağın şer şəkillərinə yaradıcı münasibəti şeir dilini zən-

ginləşdirir, ahəngdarlığı artırır və lazım gələn yerdə şəkillə bağlı olan sünilikdən xilas edir:

Nəyi nəyə bölürük?
Əslən nəyi bölürük?
Çoxu aza böləndə,
Azın kefi saz olur.
Azı çoxa böləndə
Çoxun payı az olur.
İstəkləri böləndə
Artır, məhəbbət artır,
Qəzəbləri böləndə.
Nifrət qat-qat artır,
Eləsi var bölüm mən?
Ölümə də dözürlər.
Bölənlərə qoşulub
Diyə, gülə gəzirlər.
Ömür günə bölündü
Zəhərli hicran payı,
Bizim elə bölündü.

Cağdaş Cənubi Azərbaycan şairlərinin üslub xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirmək üçün hər şeydən əvvəl nəzərdə tutmaq lazımdır ki, bu şairlərin yaradıcılığa başladığı dövr bədii forma, xüsusən bədii dil, üslub sahəsində yeni axtarışlar dövrüdür. Bu şairlər qarşılarına bir tərəfdən indiyə qədər Azərbaycan və fars ədəbiyyatında işlənməmiş yeni janrların ilk nümunələrini yaratmaq, digər tərəfdən Şəhriyar kimi siyasi, ictimai-fəlsəfi lirikanın və lירו-epik

şeyrin, məsnəvinin, bir sözlə yeni keyfiyyətə malik olan şeyri şəkil, dil üslubca yeniləşdirmək vəzifəsini qoymaq.

Təbii ki, yeniliklər öz müxtəlifliklərilə bərabər sənətə dil, üslub yeniliyi də gətirməlidir. Bu yenilik isə birdən-birə göydəndüşmə, asan yolla yaranmır. Buna nail olmaq üçün ədəbi ənənələrə, eləcə də Azərbaycan klassik və xalq şeyrinin dil, üslub ənənələrinə istinad edib onları inkişaf etdirmək, əsrin tələblərinə, yeni estetik zövqlərə və yeni janr tələblərinə uyğun olaraq müasirləşdirmək lazımdır.

Məlumdur ki, Azərbaycan klassik şeyrində Nəsimi, Xətai və Fizulidən başlamış XIX əsrin axırlarına qədər şeyrin çox işlənmiş janrlarından olan qəzəl, qəsidə, məsnəvi çox möhkəm ənənəvi dil və üslub xüsusiyyətlərinə malik idi. İstər qəzəl, istərsə də qəsidə və məsnəvilərin dilində çoxlu ərəb və fars tərkibləri, söz ifadələri işlədilir, canlı danışiq dilindən istifadə etməklə bərabər, arxaik sözlər və obrazlar da mühüm yer tuturdu. Xüsusən o zamana görə ən yüksək klassik şeyr dili sayılan Fizuli dili və üslubu, qəzəl, qəsidə və məsnəvidə nəinki klassik üslubda yazan XVII – XVIII əsr şairləri, hətta Seyid Əzim kimi XIX əsr şairləri üçün də nümunə sayılırdı. XVII-XVIII əsr şairlərinin, istərsə də Seyid Əzim və onun müasirlərinin qəzəl və məsnəvilərində müəyyən söz, ləfz və mənə yenilikləri, leksik, semantik yeniliklər olduqca qabarıq şəkildə nəzərə çarpırdı. Fars poeziyasının və ümumiyyətlə, fars dilində yaranan ədəbiyyatın güclü təsirinə məruz qalan Cənub Azərbaycan şairlərinin əsərləri ilə ənənəvi dil, üslub xüsusiyyətlərində böyük bir dəyişikliyə uğramadan yaşayırdı. Lakin bu vəzifənin öhdəsindən gəlmək o qədər də asan deyildi... Y.Şeydi, M.Ruhani, H.Pəhgüzar müəyyən mənada bu tilsimi qır-salar da hələ də “fars boğazı ilə” tələffüz nümunələri yaratmaqdan xilas ola bilmədilər. Lakin M.Ə.Möcüz, H.R.Səhər, M.H.Bəxtiyar klassik dilin metafora siste-mi tarixi keyfiyyətini saxlaya-saxlaya məzmunca müasirləşməyə meyl göstərdilər. Onların poeziyasında

klassik obrazların müasirləşməsi həm eksplissit,həm də implissit şəkildə gedirdi:

Açıldı qönçeyi bəxtim,baharımı tapdım,
Könül sevən gülümü,gülüzarımı tapdım.
Mənim arzum ,ümidim xəlqi-İranə səadətdir,
Əgər vəhdət ola icra vətəndə fitnə-şər qalmaz.

H.R.Səhər

Satiranın ənənəvi formalarından güneyli şairlər intensiv şəkildə istifadə edirlər,xüsusilə Sabirin ifadə üsulları,dil üslubu güneyli satirik şeirlər yaradıcılığına hopmuşdur.Ələkbər Həddid “Dəmirçi” şeirini Sabirin “Əkinçi”sinə nəzirə olaraq yazmışdır:

Canın çıxacaq ,çox çalışıb az yeyəcəksən,
Yırtıx donu, yırtıx tumanı sən geyəcəksən.
Bundan sonra dünyada daha neyləyəcəksən-
Sinnin yetişib yetmişə,həştada dəmirçi?...

Göründüyü kimi Ə.Həddid Sabirin ifadə obrazlarını işlədir və bununla yanaşı Sabir poeziyasının işığında özünəməxsus formalar(semantik intopativ planda) kəşf edir.. Cənubi Azərbaycanda 1944-46-cı illərdə yeni şer dili ənənələri yaranmağa başladı.

Şəhriyar,Səhənd, Sahir, M.Etimad Məhzun kimi şairlər öz əsərlərini Azərbaycan dilində yazıb yaratmağa başladılar və kifayət qədər sabit,cihalı dil-üslub eyni zamanda mükəmməl formalar nümayiş etdirdilər.

Şəhriyar 50-ci illərdən etibarən etnoqrafik baxımdan zəngin ədəbi-bədii dil nümunəsi verməklə yanaşı, şeirə yeni ahəng,yeni abı-hava gətirdi,eyni zamanda heç zaman işlənməmiş poetik formalardan istifadə etdi:

Bir uçaydım bu çırpınan yel ilən,
Bağlansaydım dağdan aşan sel ilən.
Ağlasaydım uzaq düşən el ilən,
Bir görəydim ayrılığı kim saıdı,
Ölkəmizdə kim qırıldı,kim qaldı?

Məşhur güneyli şairlər Səhəng,eləcə də Sahir 30-cu illərin poetik ifadə mədəniyyətini davam etdirmişdilər.

Iran islam inqilabı ərəfəsində isə Ə.Habdil, S.Behrəngi, Səhəng kimi sənətkarlar milli-demokratik ideyalarla ,inqilabi mövzularla yanaşı,poeziyada tək cə zahiri forma mənasında deyil,bilavasitə süjet-məzmun mənasında qələmlərini sınağa başladılar. Lakin yuxarıda qeyd olunduğu kimi bu şairlərin heç biri Şəhriyar qədər Azərbaycan dilinin incəliklərindən,saflığından,obrazlılığından peşəkarcasına istifadə edə bilməmişdilər. Şəhriyar isə nəinki güneyli şairlərə,hətta sovetlər dönəmində gecə-gündüz partiya-dan, komsomoldan,kolxozdan, traktordan,kombayndan yazan şairlərə bir nümunə bir örnək oldu. Azərbaycan xalqının tarixini, mədəniyyətini,adət-ənənəsini,yüksək mənəvi keyfiyyətlərini, qonaqpərvərliyini, mərasimlərini, bayramlarını bir sözlə olduqca zəngin təbiətini,eyni zamanda düşdüyü bəlaları,çəkdiyi acıları, izzət-irabları,daim vüsəl həsrətiylə döyünən ürəyini,əsrələr boyu haqsızlığa məruz qaldığını öz əsərlərində bəzən açıq-aşkar,bəzən söz-altı mənalarla öz bədii irsində əks etdirən dahi şair əruz ölçülərinin tələb etdiyi klassik şeir formalrı və rəsmi üslubla yanaşı, heca vəzninin müxtəlif forma və şəkillərindən məharətlə istifadə edərək doğma Azərbaycan dilinin saysız-hesabsız imkanları hesabına həyatın xüsusi inikas forması olan ədəbiyyatın bütün imkanlarından tam istifadə edirdi. Şəhriyarın poeziyası Azərbaycan tarixini və mədəniyyətini dünya boyda bir ayna kimi özündə əks etdirməklə yanaşı milli şeirimizin vəznə münasibətindən əlavə,dilimizin imkanlarını da olduqca parlaq surətdə nümayiş etdirirdi. Bir çox

klassik şairlərimizin əsərləri kimi Şəhriyarın sənət incilərinin böyük bir qismi əruz vəzninin cürbəcür bəhrlərində yazılmışdır. Şeirə olduqca incəliklə yanaşan Şəhriyar elə formalar və qəliblər seçmişdir ki, hətta savadsız,oxuyub-yazmağı bacarmayan insanlarımız da bu şeirləri asanlıqla mənimsəyə bilsin.... Bunun bir səbəbi də böyük ustadın öz əsərlərində yeni üslublarla yanaşı,şifahi xalq şeiri üslublarından məharətlə istifadə etməsi. Şəhriyar poeziya-sında Azərbaycan şeirinin bütün qaynaqları öz əksini tapırdı.

O bəzi əsərlərini son dərəcədə canlı danışiq dili və üslubuna uyğun yazdığı halda qəzəl və məsnəvilərini ,onun müxtəlif şəkillərini (müxəmməs,müsəddəs,tərkibbənd,təcribənd və s.) ənənəvi klassik şeir dili və üslubunda yazırdı.Bununla da şairin yaradıcılığında bir-birinə bənzəməyən;müxtəlif keyfiyyətli iki dil,üslub əmələ gətirdi və bu üslub müxtəlifliyi Şəhriyar yaradıcılığı üçün çox səciyyəvi idi,çünki o zamanın ədəbi prosesində şeir dili üslu- bunda byük dəyişikliklər yarandığı halda,ciddi şeir dili üslubu, siyasi,ictimai,fəlsəfi lirika,poema,mənzum hekayə hələ ənənəyə çox bağlı idi.Ənənəvi şeir dilini ancaq ərəb və farsca mükəməl savadı olan adamlar başa düşə bilirdilər. Ümumiyyətlə, şimalda Vaqifdən başlayan şeir dilini sadələşdirmək onu xalqın asanlıqla başa düşəcəyi bir hala gətirmək yükünü cənubda Şəhriyar çiyinə götürdü və bunun öhdəsindən bacarıqla gəldi. Şəhriyarın əsərlərində elə bir haray ,elə bir çağırışı idi ki, hər bir azərbaycanlı kim olduğunu ,adət və ənənələrini öyrənmək istəyərkən bu mənzuməni oxuması onu olduqca aydın və sadə şəkildə məlumatlandırmağa kömək etdi. Şəhriyarın bu mənzuməsi eyni zamanda milli təkamülün oyanmasında misilsiz bir rol oynadı. Şəhriyar eyni zamanda Azərbaycan dilinin bütün incəliklərini bu mənzumədə meydana gətirmək ,onun nə qədər lətifə,obrazlı,sadə,eyni zaman-da olduqca zəngin sübuta yetirdi. Təsadüf deyil ki, ulu öndərimiz, ümumilli liderimiz Heydər Əliyevdən ən çox hansı şairi sevirsiz, soruşduqda , o Şəhriyarı

deyə cavab vermiş və Şəhriyar haqqında olduqca məntiqli və dəyərli fikirlər söyləmişdir:

“Şəhriyar ədəbi irsinin bədii və fəlsəfi siqləti onun bəşəri konsepsiyasıdır. Qüdrətli şairin əsərləri bizi bu gün də yazıb-yaratmağa, gələcəyə nikbin gözlə baxmağa, bir sözlə birləşməyə səsləyir. əhz buna görə də Şəhriyar bütün müsəlman dünyasının qüdrətli bir ustadıdır..”

Bu günki və gələcək nəsillərin yüksək mənəvi dəyərlərlə zənginləşdirilməsində böyük rola malik olan dahi sənətkarın yaradıcılığının dərinlən öyrənilməsi, tədqiq və tədris edilməsi sənət və

elm xadimlərimizin müqəddəs borcudur. Şəhriyarın bir böyüklüyü də ondadı ki, o yaradıcılığına fars dilində qəzəllərlə başlasa da, öz doğma dili olan Azərbaycan dilini daha üstün tutduğu üçün Azərbaycan dilində yaratdığı əsərlər fars dilində yazdığı əsərlərdən hər cəhətdən qat-qat üstündür. Şəhriyar bütün türk dilləri içində rəvanlığı, obrazlığı, eyni zamanda zənginliyi ilə fərqlənən Azərbaycan dilinin bütün incəliklərindən olduqca ustalıqla və məharətlə istifadə etmiş, böyük-böyük fikirləri kiçik misralara olduqca peşəkarcasına yerləşdirmiş, məntiqli, obrazlı ifadələrlə, canlı lövhələrlə hər bir misrası oforizm kimi səslənən nəhəng əsərlər yaratmışdır.

Çağdaş Cənubi Azərbaycan şairlərinin üslub, forma, janr, dil, bədii ifadə və sənətkarlıq cəhətdən də novator kimi çıxış etmələrinin də əhəmiyyəti olduqca böyükdür. Onlar ilk addımları atarkən bütün klassiklərimizlə bərabər Şəhriyar məktəbi görmüşlər. Bu da onların bədii zövqlərini formalaşdırmış, sözü incədən-incəyə duymaq, fikri parlaq və aydın ifadə etmək qabiliyyətini tərbiyə etmişdir. Cənubi Azərbaycan şairlərinin yaradıcılığı mündəricə ilə formanın, bədii metodla duyğugörüşünün, vətəndaşlıq duyğuları ilə estetik zövqün vəhdətinə nümunə ola biləcək bitkin bir yaradıcılıqdır. Onların istedadlarının və həyatı tərbiyələrinin xüsusiyyətləri ilə zəmanın tələbləri, xalqın zəruri ehtiyacları öz əksini tapmışdır.

Həqiqət duyğusu Cənubi Azərbaycan şairlərinin ən gözəl cəhətlərindən biridir. Onlar gördüklərini yazır, gündəlik həyatın hadisələrini qələmə alırlar. Lakin bu hadisələr onların qələminin altından çıxan da çox mükəmməl bir şəkil alır. Onların şeirlərini təhlil edərkən, qəmli Arazın göz yaşlarıyla, füsunkar Təbrizin əsrarəngiz təbiəti və gözəlliyi ilə yanaşı Cənubi Azərbaycan tarixinin maraqlı, qaynar bir dövründə xalq həyatının tam, bütöv bir mənzərəsi canlanır. Orada bütün ictimai təbəqələrin həyatını, yaşayış tərzini, düşüncəsini, insanların zəmanə ilə əlaqəsini görürük. Azərbaycan şairlərinin şeirə, sənətə münasibəti həmişə ideal dərəcədə təmiz və yüksək olub. Çağdaş Cənubi Azərbaycan şairləri də sələflərinin bu yolunu ləyaqətlə davam etdirərək, vətənini və xalqını böyük məhəbbətlə sevərək, onların tərəqqisi, azadlığı və xoşbəxtliyi üçün çalışaraq dayanmadan fəaliyyət göstərirlər.

Zəmanə ilə mənəvi bağlılıq, xalqın həyatını, mübarizəsini, ideallarını əks etmək sənətdə yalnız sosioloji problem deyil, həm də estetik problemdir. Zəmanəni göstərən, həqiqəti və qabaqcıl fikirləri əks edən əsərlər o zaman yaşayır ki, onlar obrazlı tefəkkürün məhsulu ola.

Çağdaş Cənubi Azərbaycan poeziyası müxtəlif nəsillərə mənsub şairlərin birgə fəaliyyətinin bəhrəsidir. Zəncan şəhərində dünyaya göz açsa da ömrünün ahıl çağlarını uzaq Amerikada Los-Anjelos şəhərində keçirən Azadə xanımın poeziyası bunu deməyə bizə haqq verir:

Azərbaycan ölkələrin gözəli,
Uzaq düşən mənim kimi sözalı
Qəm yemə işlər hamı düzəli,
Bir dənəsən əziz Azərbaycanım,
Daşına, torpağına qurban bu canım.

Azadə xanımın şeirlərindən andığımız təəssürat poeziyamızın bu və ya digər poetik axarına,üslub və fərdi müxtəlifliyini səciyyələndirmək baxımdan diqqətə layiqdir. Azadə xanım kimi şairlərin xalq, vətən,torpaq qarşısında borcunu,vəzifələrini layiqincə yerinə yetirmələri təqdire layiqdir. Belə şeirlər heç vaxt köhnəlmir, kəsərini itirmir,həmişə müasir olaraq qalır...

Çağdaş Azərbaycan şairlərinin gözəl xüsusiyyətlərindən biri də onların sadə, təmiz-ifadəli,bədii dildə yazdıqları əsərləri ilə Azərbaycan ədəbiyyatına göstərdikləri böyük bir xidmətdir. Şübhəsiz ki, onlar yaratdıqları əsərlərin bədii dili,gözəlliyi,sadəliyi və mənalılığına görə doğma Azərbaycan dilinə və onun geniş imkanları daxilində yaranmış xalq mənbələrinə minnətdardılar.

Azərbaycan dilini milli təfəkkür formasına çevirmək “Dədə Qorqud” dastanında,Nəsiminin,Fizulinin, Xətəinin incilərində uzun əsrlər boyu davam edən prosesi davam etdirmək onların müqəddəs vəzifəsinə çevrilmişdir. Çağdaş Güneyli şairlər qırılmaz tellərlə xalq mənbələrinə bağladılar,onların əsərləri canlı xalq dilinin və xalq ədəbiyyatının çeşmələrindən su içir,xalqın hər bir insanının böyük həyat eşqini,incə duyğularını , vətənpərvərlik hisslərini və yüksək məhəbbətini əlvan boyalarla əks etdirən bu poeziya əsasən bütün Azərbaycanı birləşdirmək meylləri ilə bağlıdır. Onların şeirlərində müqəddəs hisslər, mütərəqqi fikirlər , vahid vətən arzuları yüksək bədii formada meydana çıxdığı üçün bu poeziya daima yaşayacaq və öz bədii qüvvəsini heç zaman itirməyəcəkdir...

XXI əsrin əvvəllərində Cənubi Azərbaycan poeziyasında ictimai fikrin inikası

Bu dövrdə yaranmış Cənubi Azərbaycan ədəbiyyatı olduqca humanist bir ədəbiyyatdır. Bu ədəbiyyat hal-hazırda bütün dünyada baş alan zülm və zorakılığı pisləyir, insaniyyəti, haqq və ədaləti tərənnüm edir. Bu ədəbiyyat məzmunu, ruhu, ifadə vasitələri ilə əvvəlkilərdən fərqlənir. Bu ədəbiyyatın bütün ideyaları, bütün fikir və mühakimələri yalnız həyatdan doğur. XXI əsrin əvvəllərində Cənubi Azərbaycan poeziyası xalqın həyatı, mübarizəsi və gözəlliyi ilə bağlı olmayan bir ideal tanımır. Lakin bu ədəbiyyat nə qədər bəşəri problemləri özündə əks etdirsə də onun əsas mövzusu, ən qabaqcıl ideyası, ən ali məqsədi ikiyə parçalanmış vətəndir.

Araz çayı ölkəmizdə uzandın,
Həyasızca qanımıza boyandın.
Qardaşları bir-birindən ayırdın,
Vətən içrə nədən sərhəd qayırdın?

Bütün Güney Azərbaycandan olan şairlər kimi Heris də Azərbaycanı iki yerə bölən Araz çayına üz tutur. O Araz çayını qına - maqla tarixin ədalətsizliyinə qarşı çıxır. Burada şair bu hər bir vətənpərvər Azərbaycanlının kökündə dərin bir yara açmış tarixi hadisəyə olduqca yanaşır, özünün ideya-emosional fikrini çox gözəl ifadə edir.

Məsələ burasındadır ki, son dövrlərdə Cənubi Azərbaycandan olan onlarla şair öz yaradıcılıqlarında əsasən bu mövzuya yer versələr də, tarixi hadisənin hər bir şair də doğulduğu təəssü-

rat onun xəyal süzgəcindən keçir və hər bir şair özünəməxsus bir şəkildə qələmini işə salır:

Yadlar bunu bilsin ki,şanlı elimiz var,

Al qanlı Araz tək hələ daşqın selimiz var.

Sədyar Eloğlunun bu misraları ən sadə bir şəkildə həqiqəti özündə əks etdirir. Əgər Sədyar Eloğlunun bu on dörd misradan ibarət “Mərd elimiz var” şeirindəki başqa miisraları oxumasan artıq bu misralarda həqiqilik,fikir dərinliyi, şairi düşündürən problemin düzgün əksi qabaqcıl fikirlərinin tərənnümü ilə vəhdət təşkil etdiyini açıq-aşkar görürük...

Tariyel Ümidin “Köksüm elə genişləniib” şeirində isə biz tamam başqa bir dəsti-xəttin üslubun şahidi oluruq:

Danışaram sözlərimi,

Araz udub şahə qalxır.

Atılıram Araza mən,

İki sahil mənə baxır.

Bu olduqca poetik misralar da öz fikrini son dərəcə aydın ifadə eləyir, belə ki, hər bir oxucu şairin nə demək istədiyini çox asanlıqla qavrayır,artıq heç bir şərhə ,fəlsəfi baxışların təhlilinə ehtiyac qalmır. Bir vaxtlar şeirimizdəki ənənəvi azadlıq və demokratiya idealları öz fəal ifadəsini cənublu sənətkarlarımızdan B.Azəroğlu, Əli Tudə, Söhrab Tahir, İsmayıl Cəfərpur,Mədinə Gülgün, Hökümə Billurinin və başqalarının yaradıcılığında tapırdısa, indi onların xələfləri Səhər Ərdəbili, Nuşin Musəvi, Rə - sul Rəhimi Dizəci, Rəşid Kərbasi, İbrahim Zahid , Məmmədrza Məlikpur, Azadə Daralı, Tariyel Ümid, Günəşoğlu, Rəsuli Əhəd, Məhəmməd Bağırşanı, Bəxtiyar Muğanoğlu, Türkan Nəsim, Məlihə Əzizpur, Piruz Dilənçi, Miyana Ramiz Özlər, Lalə Cavanşir, Saplaq, Nigar, Rizvanə xanım və başqaları öz sələflərinin yolunu ləyaqətlə davam etdirərək, fəqət şeirimizə müasir üslub

əlvanlığı, intellektual zənginlik, daha doğrusu fərdi intellektual üslub gətirərək cəlladlara qarşı öz məğrur, hiddət və qəzəb səsini qaldırır, çox-çox qədim tarixə malik, zənginliyinə, rəvanlığına, obrazlılığına,eyni zamanda incəliyinə və gözəlliyinə görə bütün dünya dillərində olduqca gözəl səslənir.

Müasir Azərbaycan ədəbiyyatı, ümumi Azərbaycan ədəbiyyatının bilavasitə varisidir. Ədəbiyyat isə ən qədim bir sənət sahəsi olmaqla bərabər, yaranma prosesində özün demək olar ki, bütün inkişaf prosesini keçmişdir. Demək olar ki, bəşəriyyətin özü ilə yaşadı olan bu sənət sahəsi bütün inkişaf mərhələlərinin canlı salnaməçisi kimi keçmiş və bu günü bir nöqtədə birləşdirə bilir. Ədəbiyyat özünün tarixi dövrlərində özündən əvvəl yaranmış təfəkkürün,düşüncə tərzinin formalarından və dillərindən bütövlük - də istifadə etmişdir.

XIX əsrdə Cənubi Azərbaycanda yaranmış ədəbiyyat ümum-azərbaycan ədəbiyyatının gözəl bir səhifəsini təşkil edərək, əsas ideya-bədii keyfiyyətləriylə onun realizminə , xəlqiliyinə xidmət edirdi. XX əsrdə isə Şimali Azərbaycanda üzdənirəq sovet hökumətinin qurulması və 70-illik hökmranlığı, Cənubi Azərbaycanda isə qəddar şah rejimi ümumazərbaycan ədəbiyyatında yeni səhifələr açmağa maneçiliklər törədərək,bu vətəni, torpağı ikiyə bölünmüş millətə o taydan bu taya salam verməyi belə yasaq etdi. Lakin Süleyman Rüstəm kimi, Balas Azəroğlu kimi, Səməd Behrəngi kimi, Şəhriyar kimi şairlər yasaqları dağıdaraq yenə ümum-azərbaycan ədəbiyyatına bütün varlıqlarıyla xidmət göstərdilər.

Azərbaycanın birliyi və istiqlaliyyəti uğrunda çarpışan Səttar xana, Şeyx Məhəmməd Xiyabaniyə və Pişəvərinin əziz xatirəsinə həsr olunmuş “Gülüstan”poemasına görə böyük şairimiz Bəxtiyar Vahabzadə olmanın əziyyətlər çəkmiş və yalnız hər iki Azərbaycanı canından artıq sevən, o vaxtlar Milli Təhlükəsizlik Komitəsinin rəisi vəzifəsində çalışan Heydər Əliyevin əzmkarlığı və səyi nəticəsində ən yaxşı halda uzun müddətlik həbsxana cəzasından qurtula bilmişdi...

Bəxtiyar Vahabzadə kimi azadlıq carçıları olan şairlərin vətənpərvərlik təbiilik əks sədası kimi səslənən poeziyası bütün Azərbaycan şairlərinin dəsti-xəttinə öz təsirini göstərirmiş və XX əsrin başlanğıcında poeziya meydanına atılan şairlər ordusunun da yaradıcılığında dərin izlər buraxmışdı. Lakin çox şükürlər olsun Allaha ki, artıq 20-ilə yaxındır mənfur sosializm idealogiyası məhv olmuş, totalitar Sovet rejimi yanıb külə dönmüşdür. Bu da şimalı, cənublu ümumazərbaycan ədəbiyyatında yeni, parlaq səhifələr açmaq üçün çox geniş imkanlar yaratmışdır.

Güneyli şairlərimizin vətənpərvərlik, tprpaqsevərlik, xəlqilik, humanizm kimi yüksək mənəvi keyfiyyətləri səciyyələndirən poeziyasının məzmunca orijinal və maraqlı fikirlərində insanları birbirinə yaxınlaşdıran və doğmalaşdıran mənəvi amillərin mərkəzində həm də eşqin, məhəbbətin qüdsiyyətində görürük. Güneyli şairlər bə-şərdə məhz insanlıq hissini, qəlb həyatına məxsus incəliklərin əsas yer tutmağını arzulayırlar. İnsanlığın ideal dərəcədə mənəli inkişafı üçün məhəbbəti, böyük insan eşqini yüksək tutmağı vacib sayırlar. Sirdaşlıq, mənəvi qardaşlıq və könül birliyi yalnız o zaman mümkün olacaqdır ki, insan öz ləyaqətini və vüqarını baş-qalarına alçaltmaq və hörmətdən salmaq hesabına yüksəltməsin, əksinə başqalarının iztirablarını, ürək ağrılarını yüngünləşdirmək və aradan qaldırmaq naminə öz varlığını əzablara qurban versin. Məhz bütün bunlar xalqı yaşadır və onun dilini mümkün olduqca yabancı ünsürlərdən qoruyur. Hələ çox qədimlərdən bəri ədəbiy-yatın xalqın həyatı üzərində dərin və gözəl təsir bağışladığı mə -lumdur. Xalqın adət ənənələri, mərasimləri, mənəvi keyfiyyətləri, nəcib sifətləri, təbiəti, mədəniyyəti və tarixi ədəbiyyat vasitəsilə nəsildən-nəsilə ötürülmüş və ədəbi bir dərslik kimi oxunaraq in- sanların şüurunda müsbət düşüncələr təlqiq etmişdir. Müasir Cənubi Azərbaycanın poeziya meydanında sambalı şeirlər yara- dan bir çox yeni imzalar var ki, onlardan biri də İsmayıl Məm-mədlidir. İsmayıl Məmmədlinin şeirləri hansı mövzuda yazılmasın- dan asılı olmayaraq daim parlaq publisist intonasiyası və qətiyyə- ti ilə

dəqiq ideya yönü, siyasi-poetik silqəti ilə misraların fikri-hissi zənginliyi ilə oxucunu heyrləndirir. Onun poeziyasındakı bütün formalar publisist və lirik intonasiyaların ardıcıl dəyişimi ilə davam edir. Onun şeirlərində cəmiyyətin həyatındakı neqativ hallara ayıq və şüurlu münasibət yaratmışdı daha çevik, rasional ifadə və təsir formaları vardır. Onun şeirləri fərdi poetik "mən"li dünyanı düyum və qiymətləndirmək səyləri ilə üzə çıxır. Şairin ustalığı ondadır ki, onun şeirləri mövzunun inkişafını, onun yeni ideya çalarlarını özündə ifadə edir. Şairin bəzi şeirlərində vətəni ikiyə parçalayan Araz kədəri, ayrılıq həsrəti əksini tapır.

Sevgilim doğma vətən,
Vurğununam əzəldən.
Nədən sənin taleyin,
Qəm qüssəyə boyandı
Tarixin gedişində,
Ağ günlərin yubandı?

Əsrlərdin yanırım
Parçalanıb vətənim.
Araz iki taylıdır,
Odur,qəmli sürünür,
Coşur, daşır,bağırır,
Suyu hay-haraylıdır.

Ismayıl Məmmədlinin poeziyası o qədər də nikbin görünməyən ,lakin olduqca səmimi fikrin ifadəsində orijinal təsir bağışlayır, poeziyanın səmimi fikir və vətəndaşlıq mövqeyini yüksəldir.

Məlumdur ki, şer poetik təfəkkürün bəhrəsidir. Onun müasirliyi, dərinliyi, aydın və səmimiliyi bədii fikrin illər boyu formalaşdıđı konkret amillərdən asılıdır. Bu obyektiv və subyektiv amillərin s ciyy sind n asılı olaraq poetik fikrin bədii dildə əyani - l şm  formaları, obrazlı ifadə sistemi rəngarəng olur. Dünyanı poetik duyum ,qavrama qabiliyyəti onun  yanil şdiyi formanın müxtəlifliyindən asılı olmayaraq əyani, obrazlı olur. Müasir poeziya  z tarixi inkişaf yolunda dilin dərin qatlarından həmişə bəhrələndiyi kimi, həyata yeni qədəm qoymuş XXI əsr şeirinin yaxşı nümunələrində də bunun şahidi oluruq.

Aqşın Ađk r mlinin şeirlerində lirik qəhrəmanın gerçəkliyi duyumu obrazlı t f kk r  və daha sonra onun  yanil şm sin  yönəlir. Burda həyat materialına müdaxilə, təbiət fonunda ictimai şərh, arzu və xəyalların əyani t c ss m n  verən təsvirlər axını mövcuddur:

Düşüncələr qırırq-qırırq,
Bir gün yad olar ayrılıq.
S z md  yoxdur yalan,
Necə bu gerç yi danam?
Elini, dilini at dedilər,
Təbrizi Bakıya yad dedilər
Düşündüm biri  r yim,
Biri g z m olmuş.
Şəfəq gəlib dan yerinə,
Bax desəm bu dünyanın
Işin , tədbirinə.
Biri xeyir, biri ş r.

Biri gecə,biri günəş,
Birlik, bütövlük eşqi ilə gəzir
Qəlbimdəki duyğu, dilək,
Düşüncələr qırıq-qırıq
Bir gələr yad olar bu ayrılıq...

Bu günkü ədəbiyyatda tarixə çevrilməkdə olan bir çox maddi və mənəvi amillər,xalqın tarixi, maddi və mənəvi sərvətləri ,eyni zamanda yaşadığı ağrı-acılar dərin bir həssaslıqla xatırlanır,ən müasir ictimai-siyasi problemlərin sənətdə həlli məqamlarında əsas mənəvi dayaqalara çevrilir.

Bəxtiyar Muğanoğlunun şeirlərində həyat hadisələrinin doğurduğu poetik amillər, mühakimlər səciyyəvidir.Şairin vətənpərvərliyi ,xalqa olan məhəbbəti böyük insani duyğulara əsaslanır. Milli məhdudiyyət hissləri ona yabancıdır. Onun əsərlərindəki parlaq humanist fikirlər və duyğular, onun nə qədər böyük və geniş ürəkli bir insan, açıq və təmiz fikirli bir sənətkar olduğunu göstərir. Xalqın həyatının bir çox mürəkkəbhəqiqətlərini, fəlsəfəsini, zamanənin ziddiyyətli cəhətlərini parlaq bədii lövhələrlə əks etdirir. Onun humanizmi yalnız əzənə nifrət ,əzilənə məhəbbətdən ibarət deyildir.Bu humanizm eyni zamanda geniş mənada insaniyyəti müdafiə edir, həm bir insanı azad görmək istəyir, o həm fənalıqları rədd edir, həm də bizi böyük, müsbət ideala çağırır.

Şairin xalqa olan etimadı srsılmazdır. Onun əsərlərində xalqa olan məhəbbəti ifadə edən sətirləri olduqca, şair nəzərimizdə böyük xalq əsgəri və xalq məşəldarı kimi canlanır.

Bir elin qırx milyon insanlarının,
On kələf tikan sim kəsib arasın
Görən Azərbaycan qəhrəmanlarının
Kim gəlib deyəcək deyəcək dərdə çarasın.

Oğul, burdan ora üç saat yoldur,
Adam bir övnəyə gedər qayıdar,
Amma bu üç saat yüz yetmiş oldu.
Düzülüb dal-dala həftələr oldu.

Bu nə hikmətdir ki, övnəlik yola,
Bir qərnidir çarə edə bilmirik,
İnsan indi çıxır ulduza-aya,
Biz üç saat yolu gedə bilmərik.

Sən o taydan dur bax, mən də bu taydan,
Bir elin içində mahaldır mahal.
Sarsıdıb, soldurub, öldürür bizi,
Səni cənub dərdi, məni də şimal.

İkiyə bölünən bir vətənin yaralarını özündə güzgü kimi əks etdirməklə yanaşı motiv və ideya cəhətdən, həm də ifadə tərzini, fikrin və hissin təqdimi cəhətdən də əlvan və müxtəlif çalarlar olan bu şeir, həm də böyük fikirləri yığcam və lakonik ifadə eləyən fəlsəfi bir əsərdir.

Dünya, zaman, ömür kimi məhəfumlərin poetik şərhini Cənubi Azərbaycan poeziyasında daim əsas mövzulardan olmuşdur. Müasir Cənubi Azərbaycan poeziyasında da müxtəlif ictimai məzmunlu epoxaların bədii gerçəkliklərdə obrazlı fikrin fəlsəfi-psixoloji tutumu sərrast ifadə olunur.

Cənubi Azərbaycanda daim bir çox şairlər xalqın mənəvi fikir həyatı, real və ideal yaşayış arzuları ilə bağlı məsələlərə dair, yaradıcılıqlarının əvvəlindən sonuna qədər daima axtarışlar aparmışlar. Bu axtarışlar fikir, mənəviyyat, xalqın qəlb həyatı, yeni bədii formalar ətrafında getmişdir. Cənublu şairləri ilk qələm təcrübələrindən, fəlsəfi-lirik, lירו-epik şeirlərindən başlayaraq axtarıcı sənətkar olaraq bu əsrarlı suallar qarşısında heyrət edən görürük: nə üçün real aləmlə, ideal aləm arasında səddlər yaranmışdır? Real həyatda xoşbəxt olmaq mümkün deyilmi? Xəyal ardınca getdikcə xalq nicat tapacaqmı? İnsan öz fikrində yaşatdığı və arzularında canlandığı təmiz, gözəl, azad həyata inamında aldanırmı?

Şairin gücü ancaq qələmə çatır. Fəqət qələm şairlərin arzularının həyata keçməsində nə qədər rol oynaya biləcəkdirdi? Artıq bunun fərqi nə varmağa nə vaxt, nə də ehtiyac vardı. Bunu zamanın sınağına və öhdəsinə buraxmaq lazım idi. Bütün bunlardan başqa cənubda, 70-il sovet dönmündə şimalda olduğu kimi bədii əsər, o cümlədən poeziya heç bir şüarçılığı, tribunaçılığı qəbul eləməirdi. Fars şovnizminin riyakarlıq silahı ilə silahlanmış şah rejiminin eyiblərini, cinayətlərini, zorakı siyasətini və başqa böyük cinayətlərini açıb göstərmək, xalqı bu paslı məngənədən xilas etmək üçün sındırmaq, yazmaq lazım idi.

Budur M.Şəhriyar, H.Sabir, M.Məhzun, H.Tərlan meydana çıxdı. Təkcə Azərbaycan xalqını deyil, bütün insanlığı xoşbəxt eləmək istəyən və mənəviyyatları formalaşdırmağa xidmət edən əsərlər ərsəyə gəldi. Bu sənətkarlar insan və həyat haqqında ürək yanğısı, can yanğısı danışdılar, xalqın, eləcə də bəşəriyyətin işıqla gələcəyinə ümid və inam bəslədilər. Bu insanlar acı fəryadlar, şirin arzular, böyük diləklər, böyük ümidlər şairləri idi.

Çağdaş güneyli şairlərin şairlərin poeziyasında ictimai etiraz, zülm və haqsızlıq əleyhinə yağdırılan coşğun nifrət, üsyankarlıq və gərginlik ruhu, dövrümüzdəki ictimai-siyasi həyatın çox mürəkkəb və təzadlı hadisələr daha çox özünü biruzə verir. Əqlin kəşf

etdiyi qanunlar bəşəriyyətin ruhi həyatına fərəh və sevinc gətirə bilməyən, cəmiyyətin icad etdiyi yeni qanun və adətlər insanlığı məhkumiyyətin ağır, öldürücü təzyiqindən, qəlbi tənhalıq əzabından, millət və xalqlar arasında yaradılmış dini-siyasi və milli ədavətdən, düşmənçilikdən xilas etmək arzusu –durub çağdaş güneyli şairlərimizin qarşısında. Hakim təbəqələr soyqırımların genişlənməsinə, zalımlarla məzlumlar arasındakı nifaqın güclənməsinə, yığım-yığım sayğısız müftəxorların halal zəhmət çəkənləri get-gedə daha çox istismar etməsinə şərait yaratmış və elmin, real təfəkkürün və tərəqqinin naliyyətlərini bəşəriyyəti, ələlxüsus müsəlman əhalini məhv etməyə doğru istiqamətləndirdikləri bir dövrdə 21-ci əsr güneyli şairlər çox həyəcanla qarşılayır, bununla belə naturanın şəxsiyyətin subyektiv aləmini daima təbii, saf və gözəl görmək istəyirlər. Allahı tanınmayan, müqəddəs “Quran”ın işığına bələnməyən düşüncə bir tərəfdən tərəqqini gücləndirib, inkişaf üçün zəruri sayılan amilləri çoxaldırsa, digər tərəfdən əxlaqları çirkləndirir, insanların mənəviyyatını korlayır, fikirləri pozur. Əqil birtərəfli inkişaf edirsə yaxşı halda xudbinliyə aparıb çıxarır, bu zaman insanın canlı-təbii hissələri heç bir məhdudiyyət tanımır, özünə geniş sahə axtarır. Güneyli şairlərin fərdin xoşbəxtliyinə, şəxsiyyətin təmizliyinə dair qənaətləri bu istiqamətdədir:

Qəribə bir dünyadayıq

Ağalar var:

Uşaqları sayısında sarayları,

Uşaqları sayısında maşınları

Ciblərində-

Inam haqqı, Allah haqqı

Sözlərinin şablonları-

Ciblərində-

Minlər yalan, minlər palan,
Qəribə bir dünyadayıq.
Qullar da var.
Evlərində,
Uşaqların sayı qədər çörəyi yox.
Ciblərində min arzunun,
Sürgünlərdə puçurlaşmış sümükləri...

Hadi Qaraçaylının bu şeiri dövrümüz, zəmanəmiz haqqında bir güzgü rolunu oynayır desək yəqin ki, yanılımarıq. Şairin kimlərə işarə etdiyi, mənfur mənəvi xəstəliyə tutulmuş meşşan və qudurğan adamları qırmancladığı, insanların əxlaqını, mənəviyatını çürüdən hansı yaraların və yalanların üstünü açdığını açıq-aşkar görürük. Əqidəsizlik, simasızlıq azarına tutulmuş, haramla qazanılan milyonlara sahib olmaq üçün, vicdan əzabı çəkmədən, qəbr əzabından, cəhənnəm atəşindən qorxmadan Allaha, dinə and içən ehtiyac içində yaşayan insanların qanı, canı bahasına qazqınılan pullarla saraylar, arabalar və başqa şeylər sahibi olan haramzadələri ifşa edərək şair rəndəli və ölçülü bədii üsullardan istifadə edir, canlı, zəngin mənzərə yaradır, eyni zamanda sərbəst vəznin incəliklərini şerə elə bir ustalıqla gətirir ki, poetik ahəng qətiyyən pozulmur, ritm, temp isə əruz və ya heca vəznində olduğu kimi münasibətini qətiyyən itirmir...

Vətənpərvər və xalqsevər hər bir sənətkarın fəaliyyəti yalnız irəli sürdüyü fikir və ideyaların böyüklüyü, qabaqcılığı ilə deyil, bir də zamanın şəraiti ilə, hansı maneələri aradan qaldırması, hansı müqavimətləri qırıb hansı əks-qüvvələrlə mübarizəyə girişməsi ilə plçülür. Bu cəhətdən də Səbri Təbrizi bizim nəzərimizdə nəhəng bir mübariz kimi canlanır. O, mütərəqqi ideyaların ən fəal carçılardan biridir. O, yorulmadan, hər dəfə yeni söz taparaq, yeni bir ilham və qüvvətlə azadlığı tərənnüm edir:

Daha bəsdı,
Bu qeyri-insanı cinayət,
Milyonlar məcbur olub,
Ana yurdunu tərək etməyə.
Səməd Behrəngi mübhəm ölümünən
Arazda görüşdü.
Saldı Parisdə vətən,
Daha bəsdı,
Daha bəsdı.
Qoyun Azərbaycan qullarından,
Xilas olsun, hürri olsun.

Ruhun, şəxsiyyətin zaman üzərində bu tarixi –mənəvi qələbəsi Səbri Təbrizi şeiri tək cə zülmkarlara qarşı üsyan deyil, həm də onların şovinist hərəkətlərinə, müvafiq qəlblərinə ağır bir zərbədir. Bu şerdə fikir, həm də şairin həyəcanlarından, həyati təcrübəsindən keçərkən ümumiləşən fikir başlıca amildir. Səbri Təbrizinin poeziyasında biz xalq şeirinin obrazlı cizgilərini, ritm və intonasiyası tərzini daha aydın şəkildə görürük. Şairin əsərləri müasir poeziyasının ideya və poetika aləminə getdikcə daha geniş miqyasda daxil olur və yenilik axtarışları ilə qaynayıb qarışır.

Milli poetik ənənələrə qayıdışında şairin misraları müasir poeziyanın bədii strukturunda özünün konkret təcəssümünü tapır. Şairin hər bir şeirində hər bir element poetik fikir daşıyıcısıdır. Onun şeirlərində ciddi məzmun, ümumbəşəri hiss və düşüncə parlaq surətdə görünür, özü bunlar çox müasir görünür. Şair qələmini sənətkarlıq məziyyətlərinə, dil və üslub aydınlığına, forma bit-

kinliyinə, onda ifadə olunan hisslərin və düşüncələrin vüsətliyinə, epik miqyaslılığına görə də olduqca məharətlə işlədə bilir..

Qulamzadə Səbri Təbrizi çox sadə mətləbləri mənəaşdırmağı, oxucusuna aşılamaq istədiyi fikri poetik hiss və duyğularla yoğurmağı, əsl sənət dilinə çevirməyi bacaran sənətkarlardandır. Fəal, yüksək, mənəvi duyğuların təsdiqi onun lirikasının başlıca cəhətidir. Onun şeirləri oxucuya yeni hiss, yeni fikir aşılamağı, oxucu üçün yeni bir həqiqət açmağa, onu yüksək ideallara ruhlandırmağı, onda estetik zövq tərbiyə etməyə çalışdığını göstərir. Şairin öz xalqının taleyinə bağlılığı, dövrümüzün ideallarına fəal münasibti, müasir həyatın ən səciyyəvi cəhətlərini əks etdirmək meyli onun şeirlərində aydın hiss olunur.

Qulamrza Səbri Təbrizi olduqca narahat bir şairdir. Onun narahatlığına səbəb isə dünyada baş verən ədalətsizliklər, neqativ hallar, haqsızlıq, güclülərin zəifləri əzməsi, divanə hökmdarların rəiyyətə zülm etməsi, eyni zamanda iki yerə parçalanmış Azərbaycanın birləşməsi arzusudur.

Şairin şeirlərinin mövzu və mündəricəsi olduqca rəngarəngdir. Lakin onun şeirləri yalnız mövzu zənginliyi ilə deyil, həmçinin forma müxtəlifliyi və fikrin bədii ifadə baxımından yetkin sənət nümunəsi səviyyəsinə qalxmış şer xəzinəmizi zənginləşdirmişdir:

Bir qonaq gəldi,

Kənddən bu gün.

Xurcunu doluydu,

Sözlə sovqatla.

Sordum qonaqdan:

“Hansı yeməyi istəyirsən?”

Qayğanaq sevirsən, ya quymaq?”

“Məgər qabınız bir dənədi qardaş?”

Söylədi qonaq...

Göründüyü kimi şairin bu şeirində olduqca dərin məna vardır. Ürəyiaçıq,səxavətli, son tikəsini qonağa yedizdirməyə hazır olan kəndli şəhərə gələrkən, xurcunu həm sovqatla,həm də sözlə,yəni tərbiyəvi öyüd0nəsihət verən, bir sözlə qədimdən süzülüb gələn milli dəyərləri özündə əks etdirən ibrətamiz məsəllərlə dolu gəlmişdi. Lakin bütün bunların müqabilində şəhərlidən ya qayğanaq, ya quymaqtəklifi alan müdrik kəndli, xəsis şəhərlinin “qonaqpər-vərliyinə”, yenə də olduqca mənalı, lakin sözaltı mənaıyla işarə edir: “Məgər qabınız bir dənədi qardaş?”-söylədi qonaq...

Qulamrza Səbri Təbrizinin şeirləri nə qədər müasir və orijinal olsa da şifahi xalq ədəbiyyatının bədii fikir qaynaqlarından bəhrələndiyi üçün təsirli, koloritli və məzmunludur. Zəngin mündəricəli bu poeziyada ayrı-ayrı mövzuların müxtəlif şəkillərdə ifadəsi şairin yaradıcılığı üçün səciyyəvidir.Sözün bədii ifadəsi,xüsusən bənzətmələr, təşbihlər və digər qanadlı sözlər əsərin canıdır. Qulamrza Səbri Təbrizinin şeirləri bu baxımdan diqqəti cəlb edir:

Eynalı dağı

Təbrizimin ahı!

Ürəyimin qanı!

Uşalığımın həsrəti,

Gözlərimin işığı,

Ruhumun məkanı.

Qalx ayağa, qaldır başını,

Silim gözlərinin yaşını.

Öpüm bağrıma basım səni təzədən,

Gəl gözlərimə dayaq ol.

Bas bağrına coşdur sazını,

Tut zirvədən əllərimi.
Qoyma ah çəksin Təbrizim.
Qoyma solsun güllərim,
Qoy qızlarımız oynasın.
Yaddan çıxarsın dərdlərin,
Qoy toy-bayram olsun,
Bürüsün sazımın sözləri təbrizi,
Unutsun ölmə qəmi, kədəri.

Qulamrza Səbri Təbrizi bəzünü birbaşa, müstəqil deyən, yalnız düşündüklərini söyləyən bir şairdir. O müasir Azərbaycan poeziyamızda, poeziyaya gəldiyi gündən şeirləri ilə hay-küysüz, sakit, təmkinli, həlim, zərif və xəfif titrəyişi gətirmişdir. Şair hər yerdə həqiqət axtaran azad bir insan kimi çıxış edir. Şairin əksər şeirlərində kədər, qüسسə, hicran yer tutub. Lakin bu kədərin, qüسسənin, hicranın içərisində elə bir həyatilik vardır ki, gələcəkdə hicranın vüsalla əvəz olunmasına ikiyə bölünmüş vətənin birləşməsinə inanmaya bilmirsən.

Şairin poeziyasının gücü, həyatiliyi yaradıcılıq eşqinin qızğınlığında və tükənməzliyindədir, onun torpağa, vətənə, ç xalqa bağlılığındadır.

Cənubi Azərbaycan poeziyasında və ümumiyyətlə poeziyamızda sağlam, aydın mənəvi fikri istiqamətini qoruyub saxlamaq, yeni keyfiyyətlərlə zənginləşdirmək Məxməlin şeirlərinin də ən səciyyəvi məziyyətlərindəndir. Məxməl Işığın yaradıcılığı öz nəfəs genişliyi, əhatə dairəsi, gücü və mübarizə eşqi ilə “qadın poeziyası” deyilən şərti anlayışı dağdır, eyni zamanda ədəbi həyata qədəm basandan bəri həm də nəcib, ülvi qadın qəlbinin işığını və hərarətini, kövrəkliyini və əlvanlığını qoruyub saxlayır:

Bülbüləm qalmışam bu dar qəfəsdə,

Susub nəğmələrim, yoxdur həvəs də.
Qulağa çatmayır daha bir səs də,
Təklidən gəlmişəm zara bülbülüm.

Xəzanlar vurubdur gözəl bağımı,
Sındırıb kökündən gül budağımı.
Çən, duman bürüyüb güllü dağımı,
Bu qədər yalvarma xarı bülbülüm.

Hicran xəstəsiyəm ,yorğunam ellər,
Xəzanlar görmüşəm solğunam ellər.
O taya, bu taya vurğunam ellər,
Üreyi qəmlərdən yara bülbülüm.

Gözələ söyləyin geyməsin qara,
Aç qara zülfünü gözəlim, dara.
Karıxıb yanaşma bu çay kənara,
Boğulub bu çayda "Sarı" bülbülüm...

Çağdaş Cənubi Azərbaycan poeziyasında siyasi-publisistik üslubla yanaşı, analitik-psixoloji üslubun müxtəlif çalarları və şəkillərinə müraciət olunur və bundan poeziyanın mənəvi-etik məzmunu daha da dolğunlaşır. Bu mənada şeirimiz İbrahim Zahidin, Piruz Dilənçinin, Məlihə Əzizpurun, Miyana xanımın, Lələ Cavanşirin, Rizvanə xanımın, Nigar Xivainin, Türkan Nəsimin, Qulamrza Səbri Təbrizinin və başqa şairlərin yaradıcılığının təmsalində mühüm yeniliklər mənimsənilmişdir. Piruz Dilənçi lirikası əsas

daxililik, düşüncə intonasiyası, həyatın şairanə təzahürlərinin həssaslıqla duyumu bu şeirlərin də məziyyətlərindəndir. Şairin ayrılıqda anım və dəqiqənin, faktın təfərrüatı maraqlandırmır. O həmişə yalnız isti bir fikrin nüfuz edə bildiyi gizli, daxili, həqiqi mahiyyətin kəşfi, icadı üçün axtarışa çıxır, ən adi, real həyatı süjetə və fakta da simvolik mənə verə bilir. Şairin şeirlərinə ümumilikdə xas olan cəhətlərdən biri də odur ki, şair təsvir etdiyi hadisələri daxilən yaşayır, onu öz “mən”inin bir parçasına çevirir, Təbrizdən yazanda Təbrizə, Arazdan yazanda Araza çevrilir. Piruz Dilənçi eyni zamanda qardaşın qardaşından ayrı düşən, bütövlükdə turan olur.

Böyük bir diyaram, böyük torpağam,

Vahid bir millətəm, vahid bayrağam.

Özbəyəm, qırğızam, türkəm, qazaxam,

Qardaş vay, soydaş vay, elim-obam vay!

Vətəndən vətənə gedən yolum vay!

Cənubi Azərbaycanda poeziyanın mövqeyi, müasirliyi, taleyi fəlsəfi və estetik fikri həmişə düşünülmüşdür.

XXI əsrin ilk onilliyində baş verən hadisələrin, eyni zaman texniki tərəqqinin demək olar ki, işıq surətiylə inkişaf etməsi dövründə poeziya və təbiət, əxlaqda və mənəviyyatda oynadığı müstəsna rol Cənubi Azərbaycan poeziyasında öz yerini tapmışdır. Müasir informativ və intellektual inkişafda texniki tərəqqinin etdiklərini Şimali Azərbaycanda poeziya mənəviyyat və əxlaq sahəsində edir. Bütönlükdə Azərbaycan poeziyasının o cümlədən son on ildə ədəbi mərhələnin başlanğıcı, bünövrəsi kimi səciyyələndirən keyfiyyətlər özünəməxsus cizgilərlə, ştrixlərlə təzahür edib. Bu başlanğıc ədəbi hərəkatın sonrakı inkişaf meyli haqqında da artıq müəyyən olmuş fikir yürütməyə imkan verir. Bu müddət ərzində yazılmış şeirlərin oxunuşundan, təhlilindən hasil olan güclü təəssürat budur ki, inkişafın hazırkı mərhələsində

Cənubi Azərbaycan şerində yenə də hər şeydən əvvəl lirik başlanğıc , dünyanı şəxsi həyəcanlarla təqdim etmək xüsusiyyəti aparıcıdır: lirika bu poeziyanın janr-üslub hərəkətinin əsas istiqamətidir. Bir çox şairlər məhz lirika sahəsində fəaliyyət göstərirlər. Onların poeziyası böyük və ehtiraslardan hərəkətə gəlir, sözün zamanla səslənməsini təmin edir, sözün mənəvi kontekstini zənginləşdirir. Onları daim düşün- dürən mövzu, mətləb və problemlər bunu bir daha təsdiq edir.

Cənubi Azərbaycan şairlərinin şeirlərindən ibarət kitabların yalnız adları ilə tanışlıq kifayətdir ki, poeziyamızın mənzərəsini daha geniş ehtiva edən ən səciyyəvi əlaməti müəyyənləşdirib ayıra bilək. Bu “haray”, çağırış anlayışı ilə bağlıdır. “Parçalanmış millətin harayı”, “səssiz haray” və bir çox başqa kitabların mərkəzində vətən həsrətiylə,vüsal arzusuyla,ayrılıq naləsiylə birlikdə xalqımızın mənəvi aləminin, düşüncə və əməl dünyasının bədii boyalarla təsviri, həm də iri, geniş,epik planda təsviri Cənubi Azərbaycanda nəzm prosesini daha aydın səciyyələndirməyə başlayır və başqaları kimi şairlər nəinki müstəqil, fərdi ədəbi nəsil kimi möhkəmlənmişlər,artıq öz sıralarında olduqca maraqlı,orijinal poetik fərdiyyətlər də ayırıb irəli sürə bilmişlər. Dünyamız və epoxamız bu şerdə insanın məhz insan kimi taleyinə, fərdiyyətinə və mahiyyətinə daha həssas münasibətdə görünür. Bu poeziya dünyamıza daha açıq gözlə baxan və hadisələrə daha obyektiv qiymət verə bilən “insan” konsepsiyasının işığında nəzər salır, mənəviyyat və əxlaq ideallarına məhz bu təlimin sınağında yoxlayır və təshih edir. Dünyanın taleyi üçün məsuliyyət bu şeirdə ayrılıqda hər kəsin “şəxsi işi” kimi fərdiləmə, “sən yanmasan, mən yanmasam...” səviyyəsində əyaniləşə bilir. Zamanın həyəcan və qayğılarına fərdi münasibət, müasirliyin əxlaqi ziddiyyətlərindən doğan fərdi narahatlıq get-gedə güclənir. Bu poeziyanın əhvali-ruhiyyəsi daha mürəkkəb olmağa başlayır,onda daxili psixolojizm və drammatizm artır. Özü də poetik inkişafın ümumi istiqamətini göstərən xətdə ən müxtəlif, ən mürəkkəb “əyriilər” bir-birini əvəz

edir və poeziyanın “nəsil dəyişimi” “gur şerdən sakit şerə” sxemi ilə ifadə olunur.

“Vətən” – “Azərbaycan” deyəndə keçmişimiz, zəngin tarixi - miz, rəngarəng sənət dünyamız və bu dünyanı zinətləndirən, nadir incilər yaradan şəxsiyyətlər haqqında yaddaşımızın illər boyu hifz edib saxladığı fikirlər çözlənir beynimizdə. Bir tərəfdən xarici muzeylərdə, kitabxanalarda saxlanılan, dərin elmi-fəlsəfi fikirlərlə zəngin ərdəbilli ədəbiyyatımızdan, bir tərəfdən şirinliyi ilə ruhlara ləzzət verən, xoş musiqi kimi qulağa süzülən, mənəvi dəyərləri ilə dünya miqyasında tanınan, qiymətləndirilən farsdilli ədəbiyyatımızdan, digər tərəfdən də həm qəhrəmanlıq şüarı kimi, həm də eşq şərqi kimi adlanan türkdilli –doğma ana dilli ədəbiyyatımızdan soraq verən bir dünya dayanır gözümüzün önündə. Bu qiyməti heç bir ləl-cəvahirlə ölçülməz incilərimizi sonrakı nəsillərə çatdıran Xətibi, Qətran söz mülkünün şahı Nizami, təsəvvür şairi Nəsimi , şifahi şeirlər yazmaqla yanaşı ana dilimizi dövlət dili, ədəbiyyat dili elan edən Xətai, ana dilimizə xor baxanlara türk dilli şer inciləri ilə cavab verən dünyanın bütün xəzinələrindən daha ağır gələn, artıq beş yüz ildən yuxarıdı qəlbimizin fəth edən dahi Fizuli və onların xələfləri...

Həmişə olduğu kimi eşidirik, duyuruq onların min bir əzabla, məşəqqətlə yaşayıb yaratdıqları şeirlərindəki ahı, naləni, fəryadı, ürəklərində yaşatdıqları arzunu-muradı, bir ömür də yaşadıkları amalı, məqsədi...

İllərlə ağızdan-ağıza keçən, nəhayət yazıya köçürülən, dünənimizi əks etdirən “Divan ədəbiyyatı” adlanan nadir söz inciləri bu gün bizim üçün yazılı abidədir. Babalarımız dünəni bizə bu cür çatdırıblar. Biz də onların yolu ilə gedib bu günü gələcək nəsillərə belə çatdırmalıyıq. Artıq hamıya məlumdur ki, klassiklərimizin hamısı 70-il müddətində sosializm ideologiyasının uydurduğu kimi atənet və yaxud materialist yox, olduqca dindar, Allaha bütün varlıqlarıyla inanan və İslam ehkamlarına riayət eləyən şəxsiyyətlər olmuşlar, eyni zamanda öz əsərlərini minacatla başlamışlar.

Cənubi Azərbaycanda isə heç zaman sosializm ideologiya meydan sulamadığı üçün, nə Allaha üsyan eləyən üzdəniraq poeziyanmeydana gəlməmiş, nə də yüzlərlə klassik sənətkarlarımıza böhtan atılaraq ataist damğası vurulmamışdır. Cənub Azərbaycanda yaradılan poeziya daim xalqın sözünl əsl mənasında mənəvi tələbatına ödəməyə xidmət etmişdir. Tarixdən bizə çox yaxşı məlumdur ki, Cənubi Azərbaycanda bütün müsəlman Şərqiində olduğu kimi təsəvvüf ədəbiyyatı mövcud olmuşdur. Belə ki, şerlərində Allaha olan həqiqi eşq sayəsində “vücudi –mütləq”ə və “hüsni-mütləq”ə yetişmək arzusu öz əksini tapan təsəvvür şairləri Cənubi Azərbaycanda kifayət qədərdir. Bütün bunlardan başqa Cənubi Azərbaycanda artıq əsrlərdir ki, mərsiyə ədəbiyyatı ön sıralarda yer alır və Uca Yaradan tərəfindən helm verilən insanlar bu ədəbiyyatı olduqca mütəşəkkil və mükəmməl bir şəkildə davam etdirərək zəmanəmizə qədər yaşatmışlar və yaşatmaqdadırlar. Məlum olduğu kimi mərsiyə vəfat edənlərə qarşı bəyənətəsvir və məhəbbət üçün yazılan əsərlərdir. Belə məsərlərin çoxunu qəsidələr təşkil edir. Əski türk ədəbiyyatının növlərindən olan mərsiyə Mövlanə Fizuli və Şah İsmayıl Xətai tərəfindən dərk etmə miqyası genişləndirilmiş, zaman və məkan genişliyi açılmış, eyni zamanda olduqca bədii və dolğun bir şəkilə salınmışdır. Şah İsmayıl və Fizuli kimi dahi şairlər tərəfindən olduqca mükəmməl bir formaya salınmış mərsiyə ədəbiyyatı Azərbaycan ədəbiyyatında müstəqil bir cərəyanın inkişafına imkan vermişdir.

Cənubi Azərbaycanda Dəxil Mərağayi, Raci, Sərraf kimi olduqca möhtəşəm mərsiyə ustaları olmuşdur. Məsələ burasındadır ki, bu sənətkarlar yazdığı əsərlərin əksəriyyətini türkçə yazmış, eyni zamanda doğma ana dilimizin zəngin qaynaqlarından və incəliklərindən məharətlə istifadə etmişlər. Hicri-qəməri tarixi ilə 1271-ci ildə Təbrizdə anadan olub, 1325-ci ildə 54 yaşında dünyasını dəyişən Sərrafın növhə, sinəzən və qəzəllərdən ibarət türkçə divanı Təbriz və Tehrandə çap olunub. Divanın sonunda tək bir dənə farsca qəzəli vardır. Divanı Həzrət Əli Əleyhissəlamın bir qəsidə ilə başlanır, növhələr isə Kərbəla şəhidlərinin və onların

yaxın əqrəbalarının dilindən söylənilmişdir. Sadə, rəvan və xalq dilinə yaxın olan Sərrafın şeir dili, onun əsərlərini oxuyarkən Azərbaycan dilinin gözəlliyini olduqca aydın şəkildə nümayiş elətdirir. Sərraf özündən sonra bir məktəb qoyub getmişdir ki, bu məktəbin ən fəal və əlaçı tələbələrindən biri də ustad Şəhriyar olmuşdur. Sərrafın yaradıılığından bəhrələnən Şəhriyarın əsərlərində onun təşbihat və ifadə tərzinin şəkillərini görmək olar. Sərrafın Kərbəla vəqiesinə həsr olunmuş növhələri o dərəcə mükəmməldir ki, onları oxuyarkən Kərbəla müsibəti faciəvi bir səhnə kimi insanın gözü önündə canlanır... Həzrəti İmam Hüseyin Əleyhəssalamın dilindən bacısı Həzrəti Zeynəb Əleyhissalama söylənmiş növhəyə nəzər yetirək:

Bu çöldə bacı, möhnəti-hicrann sənin olsun,

Ağlar göz ilə zülfi-pərişan sənin olsun.

Əhd eyləmişəm burda gərək təşnə verəm can,

Başsız bədənəm isti qum üstə qala üryan.

Mərdlər yata bu çöldə gərək yetmiş iki can,

Şam içrə bacı,mənzili-viran sənin olsun.

Bu dəşti-bəla olmuş əcəb bəzmi-mürəttəb,

Qəm camın ediblə meyi-möhlətlə ləbabəb.

Təqsim olunub ali-peyğəmbər bacı Zeynəb...

Fərəhləndirici haldır ki, əhalisi bütünlüklə “əhlü –beyt” aşıqi olan Cənubi Azərbaycanda mərsiyə yazan şairlərin sayı kifayət qədərdir. Onlar bu misilsiz çox lazımlı xəzinəyə öz gövhərlərini təqdim etməkdə həsrət göstərirlər.

Hər bir müsəlman çox yaxşı bilir ki, müqəddəs Qurani-Kərim onun həyatının mənasıdır. Qurani sevməyən Allahını da sevməz. Quranın müqəddəs ayələrini özü üçün tərbiyə,əxlaq,iman, vətənpərvərlik, torpaqsevərlik, xəlqilik, zəhmətsevərlik, Allahdan başqa

kimsədən qorxmamaq, eyni zamanda humanizm səxavət, mərhəmət, həqiqət dərkləri eləməyən bir insan heç vaxt özünə müsəlman deyə bilməz. Eyni zamanda kainatın əfəndisi sevgili peyğəmbərimiz və onun özünün söylədiyi kimi onun pak əhli-beytini sevməyən bir kəs Muhəmməd ümməti ola bilməz. Gözəl qəzəllər ustası İbrahim Zahid Həzrət Əli Əleyhəssəlahə öz sevgisini bədii fərəhlə öz şeirlərində çox gözəl ifadə edir:

Əli xilqətdə hikmətdir, Əli dünyada höccətdir.

Əli meydanda fərmanbeh, Əli kahi şücaətdir.

Əli peyğəmbərə yavər, Əli din əhlinə mehbər,

Əlinin ümdə təklifi nububətdən himayətdir.

Əli məzlumlara hali, özü məzluminaləmdir.

Əlinin ömrünə baxsan, sərəsər qüssə-möhnətdir.

Əli əyitamə nəvavər, Əli ədlü-ədalətdir.

Əli həqqin aləmdarı, Əli peyğəmbərin yarı,

Əli xeybər sunəhdarı, Əli dəryayı qüdrətdir...

Əsrlər boyu Azərbaycan şairlərinin, o cümlədən Cənubi Azərbaycan sənətkarlarının ictimai-siyasi və fəlsəfi görüşləri onların ədəbi fəaliyyətinə istiqamət vermiş və bu fəaliyyətin əsas mündəricəsini təyin etmişdir. Ədəbiyyat onlar üçün qabaqcıl ideyaları uğrunda mübarizədə qüdrətli bir silah olmuşdur. Onlar daima ədəbiyyatı mücərrəd temalardan, qeyri-real surətlərdən uzaqlaşdırmaq, həyata, varlığa real səhnələrlə zənginləşdirmək uğrunda mübarizə aparmışlar, yəni ədəbiyyatın cəmiyyətə, xalqa xidmət etmək kimi öz əsas vəzifəsini yerinə yetirmək üçün həyatın və varlığın üzvü bir hissəsinə çevirmək üçün çalışmışlar. Bu sənətkarların əsərləri parlaq bir güzgü kimi dövrünü, zəmanəsini bizə göstərmiş, eyni zamanda bu günü yaxşı dərk etməyə, gələcəyə baxmağa kömək etmişdir. Bədii əsər məhz ona görə bədii

əsərdir ki, tarixin konkret dövrünü, orijinal simaya malik olan insanlara bədii şəkildə , obrazlar vasitəsilə göstərə bilsin. Sənəti, idrakın başqa vasitələrindən ayıran da budur. Tarix elmi bizə keçmiş hadisələrdən və hazırki vəziyyətdən danışır, bədii əsər isə bizim üçün insan həyatını bədii lövhələrlə əks etdirir, eyni zamanda gözümüzün önündə ağrılı-acılı, sevincli-kədərli, ürəkağrıdıçı, fərəhverici ruhlandırıcı bədii mənzərələr yaradır. Müasirlik ruhu isə həmişə bədii əsər üçün olduqca vacib sayılır. Bu yalnız idraki cəhətdən deyil,estetik cəhətdən də böyük əhəmiyyətə malikdir. Bədii səviyyəsi yüksək olan hər yeni əsər isə yenicə çiçək açmış və ətri ətraf mühitə xoş layihə kimi süzülən gül kimidir. Belə ki, bu layihəni hər kəs qoxlamaq istəyir və qoxladıqca onun ətrindən yaxşı mənada bihuş olur. Belə əsərləri yaratmaq isə ancaq Allah sevgisinə, dərin vətəndaşlıq duyğularına, isti düşüncəyə, işıqlı zəkaya, bədii fəhmə, helmə, yüksək mənəvi keyfiyyətlərə malik olan ruha eyni zamanda dərinləndirən düşüncəyə şüura malik olan həqiqi istedadlara qismət olur.

Müasir Cənubi Azərbaycan şairlərini oxuyuruq-həyəcanlanırıq,kədərlənirik, sevinirik, qəzəblənirik, fərəhlənirik və zəmanə barədə danışmaq istəyirik. Onların əksəriyyəti öz əsərlərində dövrümüzün təlatümlü , ictimai-siyasi hadisələrini, insanların mənəvi - əxlaqi xüsusiyyətlərini elə canlı boyalarla əks etdirirlər ki,bu televiziya ekranlarındakı təsvirlərdən daha təsirli, daha inandırıcı, daha real olur.

Bu şairlərin yaratdığı əsərlər vəzn, rədif,qafiyə,təkrir, istixarə və başqa janr formalardaklassiklərimizdən bəhrələnsə də, fikir – fəlsəfi mündəricəsi və bədii estetik keyfiyyətləri ilə təmamilə onlardan fərqlənir. Bu şairlərin əsərləri bilavasitə min bir tellərlə yeni əsrin psixoloji, fikri həyatı ilə, ideoloji meyilləri,siyasi-ictimai,mənəvi -əxlaqi xüsusiyyətləri və tələbləri ilə bağlıdır.

Müasir Cənubi Azərbaycan şairlərinin əsərlərindəki xəlqilik bir-birini olduqca mükəmməl surətdə tamamlayır.Yəni bu poeziyada elə bir baxış yoxdur ki, bu Azərbaycan xalqının milli-mənəvi

dəyərlərinə, dilinə,mədəniyyətinə,təbiətinə uyğun gəlməsin. Bu poeziyada hər şey xalqın zövqünə, həyatına,arzularına müvafiqdir. Bütün bunlardan əlavə Dövlət dili fars olan, eyni zamanda bütün tədris ocaqları, mətbuat orqanları fars dilində fəaliyyət göstərən İran İslam respublikasında, bir sözlə İslam respublikası olmasına baxmayaraq fars şovinizmin baş alıb getdiyi ölkədə bütün qəhrəmanları azərbaycanlı olan, Azərbaycanın birləşməsi üçün qardaşın qardaşa, bacının bacıya qovuşması üçün əsrlərdir su yerinə göz yaşı axıdan Araz çayını göz yaşlarından xilas etmək üçün üzdənirəq erməni tayfasının bütün müsəlman dünyasının üzərinə qaldırıcı zəhərli qılıncı əridib yox etmək arzusuyla alovlanan, nalə çəkən, fəryad qoparan, qiyyə vuran, hayqıran bu poeziyadakı xəlqilik, bu şerlərin bütün ünsürlərinə, dilinə,obrazlar silsiləsinə, təşbehlərinə, təkrirlərinə,istixarələrinə, rədiflərinə,qafiyələrinə bir sözlə bütün tellərinə və ilmələrinə hopmuşdur...

***

Mən el aşığiyam, el şairiyəm,
Adım «Çayoğludur», əlimdə sazım.
Yurdum Azərbaycan odlar diyarı,
Odur ki, odludur mənim avazım.

«Əlimdə» sazım ifadəsi ötən əsrin poeziyasında, bir çox şairlərin yradıcılığında «mənim şeirim», «mənim sözüm» frazeloci birləşmələrinə sinomin olaraq işlənmişdir. Çayoğlunun 2001–ci ildə qələmə aldığı bu, şeirdə «əlimdə sazım» həm də həqiqi mənasında işlənmişdir. Çayoğlu (Bəhruz Dövlətabadi) şair olmaqla yanaşı həm də musiqiçidir. Buna görə də onun şeirləri musiqilidir, ahənglidir və nəğmə üstündə köhlənib. Qabəyahətən qələmə aldığı hiss olunaraqbizdə belə qənaət hissi olur ki, Çayoğlunun şeirləri sanki öz çaldığı tirin ümumiyyətlə ilə

xanəndələrin ifası üçün, bəstəçilərin nəğmə mətni üçün yazmışdır.

Ağzımı tutsalar, incə sazımla,
Elimin dərđini söylərəm sənə.
Zəhmətlə xalqımın istəklərini
Ağlayıban bəyan eylərəm sənə.

Çayoğlu ötən illərdə çap etdirdiyi «Bayatı bayat olmaz» şeirlər kitabında ən çox poetin növ kimi bayatıdan istifadə edib kitabın adını da «bayatı» ilə əlaqədar rəsmiləşdirib.

Ağzımı tutsalar, incə sazımla,
Elimin dərđini söylərəm sənə.
Zəhmətlə xalqımın istəklərini
Ağlayıban bəyan eylərəm sənə.

Çayoğlu ötən illərdə çap etdirdiyi «Bayatı bayat olmaz» şeirlər kitabında ən çox poetik növ kimi bayatıdan istifadə edib və görün-
düyü kimi kitabın adını da bayatı ilə əlaqədar rəsmiləşdirib.

Türkdilli xalqlarda bayatı şeir növü kimi mürəkkəbdir. Azərbaycan ədəbiyyatında, folklorunda bayatının misilsiz nümunələri yaranmışdır. Türk xalqlarının müştərək şeir növü olan bayatının yaranma tarixi qədim dövrlərdən gedib çıxır. Bayatı bu xalqların tayfa, ulus. Və halında yaşadıkları dövrlərdə ağız ədəbiyyatı nümunəsi olduğu üçün dilimizin bütün şirinliyi, poetik imkanları, məna şirnliliyi, poetik imkanları, məna çalarlığı, bədii tərəkürü, xüsusiyyətlərini özündə əks etdirir.

Dörd misra, hər misrası yeddi bənddən ibarət olması bu şeir növünün asanlıqla əzbərləşməsinə zəmin yaradır. Bayatıların da bir çox fonklor nümunələri kimi müəllifi məlum deyil.

Sevindirici haldır ki, müasir şairlərimiz də bayatılar yaradır. Cənub və Şimal şeirlərinin yaradıcılıqlarında bayatının gözəl nümunələrinə rast gəlirlər, xüsusilə də Çayoğlunun poeziyasında. Çayoğlunun bayatıları mövzu etibarını ilə müxtəlif məzmunlu, rəngarəngdir. Ümumiyyətlə, şairin öz kitabına verdiyi ad («Bayatı bayat olmaz») özünü doğruldur. Bəli, bayatı bizə ədəbi növ kimi əbədidir, populyardır, müasirdir. Bayatı bayat (Cənub növlərində «Bayat» V.Ə.) olma bilməz. Bayatı bizim tariximiz, keçmişimiz, bu günümüzdür və inşaallah, sabahımızdır.

Xalqımız tarixən dərini də, bayatı ilə söyləyib, məhəbbəti də, sevinci də. Çayoğlu da öz sözünü, elinin dərini bayatı ilə deyir:

Bayatı qaynar çeşmə

Yel çalar, oynar çeşmə.

Zülümkarlar əlindən,

Ürəyi deşmə-deşmə.

Bayatı el qəmidir,

Sazların dilqəmidir,

Hər kəlməsi bir ümman,

Dərindir, sevməlidir.

Bayatı şikəstədə,

Dərman olar xəstədə.

Dolanır dildən dilə,
Oxur (Oxuyur V.Ə.) işçi işdə də.
Bayatı şirin baldı,
Ormandı, uca dağdı.
Babalardan tükənməz,
Qiyətli yadigardı.

Bayatı gül sözüdür,
Zəmanənin gözüdür,
Hər nə demiş babalar,
Həqiqətin özüdür.

Bayatı bayat omlaz,
Deməginən qurtulmaz
Ana məhəbbətdir,
Heç zaman unudulmaz.

Bayatılarda olduğu kimi, Çayoğlunun da bu poetik növdə yaratdığı nümunələrdə də çağdaş həyatın kədəri, sevinci, eniş-yoxuşu, sosial-siyasi, mədəni-əxlaqi hadisələrini özündə təcəssüm etdirir.

Çayoğlunun bayatıları ilə yanaşı bir çox lirik şeirləri də vardır və bu nümunələr bədii-poetik cəhətdən diqqəti cəlb edir. Eləcə də 52 bənddən ibarət olan «Xatirələr dünyası» poeması şairin yaradılığında xüsusi yer tutur. Onun bu poeması ustad Şəhriyyarın «Heydərbabaya salam» ruhunda yazılmışdır. Ümumiyyətlə, Şəhri-

yar poeziyası nümunələri xalqımızın, eləcə də söz adamlarının ruhuna elə hopub ki, hər kim uşaqlıq xatirələrini, epistolyar yönümlü bədii nümunələr yer verirsə istər-istəməz «Heydərbaba» təsiri atlına düşür. Yaranan əsərlərdə hecanın II-lik ölçüsü ilə qələmə alınır, deyim, mövzu, ifadələrdə Şəhriyar ədəbi təsiri hiss olunur. Deyərdin ki, Çayoğlu da Şəhriyar ədəbi məktəbinin nümayəndəsidir.

Əzəl gündən qəmi dərdə çatmışam,
Həsret ilən, qucaqlaşib yatmışam,
Yuxu içrə hər nə desən, tapmışam,
Səhər durub axtarmışam yerimi,
Görmüşəm ki, yel aparıb berimi.
Mən dəm qarpızı tək susuz boy atdım,
Sıldırım daşların qoynunda yatdım,
Böyüdükcə ağır dərdlərə batdım,
Dağlar bir ana tək məni bəslədi
Duyğum itkin diləkləri səslədi.

«Bu misralar şairin uşaqlıq günlərinin çox da şənliklər və qayğısızlıqlar içində keçməzdiyini göstərir, eyni halda xoş günlərin şirin xatirənsini canlandırmağı, doğma yurdunun təbii mənzərələrini göz önünə gətirdiyi də unutmur» (prof H.Məmmədzadə).

Çayoğlunun doğma Vətənin, onun təbiəti, ilə qırılmaz, möhkəm bir ünsiyyət var. «Quru göl» şeirində orijinal, ürəkaçan, gözəl peyzaclar yaratmağa nail olmuşdur.

Səba mizrab olub düşüb canıma,

Nə qəşəng nəğmələr dağdır sinən.
Bağrında öpüşür buludla günəş,
Səsindən qanıram dağlıdır sinən.

Çayoğlunun poeziyasında şovinizmə, milli mədəni muxtariyyət, məhrum olan xalqımıza qarşı olan haqsızlığa, zülmə qarşı dərin nifrət, etiraz hiss olunur.

Yeniyetmələrin, məktəbyaşlı uşaqların əziyyət qəddarcasına istifadə edən sahibkarların cəmiyyətlərini ifşa etmək üçün müasir xalçanı dilləndirir, onun dili ilə bir çox kədərli, ürəkağrıdan məktəbləri oxuculara söyləyir.

Niyə səf bağlayıb baxırsız mənə?
Qanların rəngidir boyuyub səni
İncə barmaqlarla məzlum balalar,
Gecələr yatmayıb toxuyub səni.

* * *

Cənubi Azərbaycanda milli demokratiya ədəbiyyatın (1941-1990) ənənələrini davam etdirən yeni həyat tərzinin bərqərar olmasına, yeni insanın formalaşmasına, eyni zamanda milli sərvətlərə, etiqadı və inamı möhkəmləndirən, şərə, eybəcərliyə, ədalətsizliyə, şovinizmə fəal müqavimət şüuru tərbiyə edən çağdaş Cənubi Azərbaycan ədəbiyyatı yaranmaqdadır. Müasir Cənubi Azərbaycan şeirinin bütövlükdə çox mühüm bir xüsusiyyəti baxımından - onun özünün ənənələri, təcrübələri, qədim və yaxın keçmişi ilə dərin daxili üzvü təmasda inkişafına səciyyələndirmək baxımından əlamətdardır. Müasir Cənubi

Azərbaycan şairlərinin yaradıcılıq uğurları, ümumən, milli poeziyamızın inkişaf təcrübəsindən poetik nailiyyətimizdən ayrı deyil. Müasir Cənubi Azərbaycan poeziyası həyatın mənəvi dərkində, axtarışlarında şımalı, cənublu, bütün poetik irsimiz, poetik keçmişimiz və yaddaşımız, fəal iştirak edir. Bu müasir şeir prosesinin çox gözəl, qiymətli xüsusiyyətləridir. Mənəvi keçmişdən, yaddaşdan ayrılmaq – poeziyanın bəsitliyidir, yoxsulluğudur, iflasıdır, poeziya öz mənəvi keçmişi ilə, tarixi ilə varislik kontekstində insaniliyini qoruyub saxlayır. Çağdaş Güney Azərbaycan şairlərinin poeziyasından alınan təəssürat zəngin və qüvvətlidir. Narahat dünyamızın məzmununa, ruhuna uyğundur. Xarakterik odur ki, anlamlarında çoxlu ümumi cəhətlər olsa da, bu həmin qavrayışın fərdi, əlvan, özünəməxsus təzahürünə qətiyyən mane olmur. Müasir Cənubi Azərbaycan şairlərini birləşdirən, yaxınlaşdıran – poetik sözün zamanla səslənməsini təmin etmək, bu sözün mənəvi kontekstini zənginləşdirmək səyləridir.

Müasir Cənubi Azərbaycan poeziyası müxtəlif nəsillərə mənsub şairlərin birgə fəaliyyətinin bəhrəsidir. Nisbətən yaşlı nəsillə, birlikdə son on-on beş ildə formalaşan nəsillərin təmsil olduğu müasir Cənubi Azərbaycan poeziyası qarşılıqlı təsir və təması şəraitində inkişaf edir, xəlqilik və vətəndaşlıq vəzifələrini yerinə yetirir.

1941-1990-cı illər ərzində pərvəriş tapan poetik üslublar, gerçəkliyi qavrayışda yeni görünən mütəlif duyum tərzii, 90-cı illərin başlanğıcında yeni məzmunlu axtarışlara gətirib çıxarmışdır. Həyatın poetik dərkində vahid estetik qaynağa, milli ədəbi köklərə qayıdıışdakı müxtəliflik, milli özünüdərk, vətənpərvərlik, azadlıq və baxımsızlıq ideallara ümummillii estetik sərvət kimi bədii dəyər qazanmaqdadır. Lirik psixoloji vüsət, mənəli düşüncələr axarı, orijinal intonasiya çalarları ilə əyaniləşir. Müasir Cənubi Azərbaycan poeziyasının ideya bədii ləyaqətini əks etdirən şeirlərdə ictimai-sosial, vətəndaşlıq siqlətli poeziyaya doğru cəsəretini, uğurlu addımlarının şahidi olunur. Vətənpərvərlik, həqiqət

sevərlik, milli dirçəliş idealları kimi məfhumların poetik şərh müxtəlif ictimai məzmunlu epoxaların şərtləndirdiyi bədii gerçəkliklərdə obrazlı fikrin fəlsəfi-psixoloji tutumunu sərrast ifadə edirlər.

Öyünməgim çox layiqdir bu ölkədə sənə dilim,
Laylasında örgədibdir öz dilini, ana dilim
Şəkərdən də şirin olub əzəl gündən, ulu qaldın,
Zaman boyu hey yüksəldi, döndü qəhrəmana dilim.
Güllərini dərə-dərə, ilham verdin sən Heydərə,
Dəyişmərəm səni zərə, and içərəm ana dilim.

Tükənməz milli sərvətimiz olan Azərbaycan dilinə sonsuz məhəbbətini bildiren bu şair Heydər Təhmasibi İmran oğludur.

Üslubunun axıcılığı, rəvanlığı, sadəliyi ilə nəzəri cəlb edən Heydər Təhmasibi bu şeirdə Azərbaycan dilini hər dürlü mənaları ifadə etməyə qadir bir qəhrəmana bənzədir. Dil problemi ilə bağlı vaxtilə S.C.Pişəvəri yazırdı: «Dili vətənpərəstliyə müxalif görənlər vaqəən müxalif adamlar gerek olsun Çünki, bu işin təzəliyi yoxdur və mənbələrdə vaizlərimiz xalqın anladığı Azərbaycan dilində vəz edib, dini vəzifələrini əncam verməyə dəvət edirlər. Biz Azərbaycan dilinin müxaliflərindən soruşuq, bu dildə nə pislik vardır? Niyə bir dildən minbərdə istifadə etmək olar, amma mədrəsələrdə olmur?

Bir vaxtlar Cənubi Azərbaycanda milli hökumətin qurulduğu dövrdə S.C.Pişəvəri və onun silahdaşları tərəfindən ana dilinə göstərilən böyük məhəbbət, sonralar zorakı şah reciminin təzyiqi ilə az qala danışılması belə qadağan olunmasına baxmayaraq böyük Azərbaycan şairi M.H.Şəhriyar öz məşhur «Heydər babaya

salam» əsərini doğma ana dilində yazdı və əsərdə Azərbaycan xalqının milli-mənəvi keyfiyyətlərini bütün dünyaya tanıtmqla yanaşı, Azərbaycan dilinin bütün incəliklərindən məharətlə istifadə edərək onun nə qədər ahəngdar, axıcı, musiqili bir olduğunu peşəkarcasına açıb göstərdi.

Heydər Təhmasibi öz «Ana dilim» şeirində bu gözəl dillə fəxr edib öyünməklə, Azərbaycan dilinə sonsuz məhəbbətini, hər kəsin başa düşəcəyi sadə bir şəkildə, mübaliğəsiz, şişirtmədən bildirir. Əlbəttə, uzun illər İranda, xüsusilə də Pəhləvilər sülaləsinin şahlıq etdiyi dövrlərdə Azərbaycan dilinə ögey münasibət bir çox güneyli, qüzeyli şairlərimiz, yazıçılarımız kimi Heydər təhmasibini də narahat etəməyə bilməzdi. «Mən də dedim» şeirində cəmi səkkiz misraya, ana dilinə ögey münasibətlə yanaşı, xalqın, millətin, torpağın qəmini, kədərini, qüssəsini, ağrı-acısını açıb göstərən Heydər Təhmasibinin bütün yaradıcılığı üç dəfə hökumət quran, şahla üz-üzə duran, döyüşdə üzü dönməyən, azadlıq üçün torpağa düşən, fəqət ayaqlarda sürünməyən cənublu soydaşlarımızı vəsf edir, Azərbaycan xalqının dilini, əlindən alan, məktəbini bağlayan totalitar recimi ifşa edir.

Ürəyimin mətləbini sən soruşdun, mən də dedim,

Tüğyan edən möhnətimi, sən soruşdun, mən də dedim.

Vətənimin dərdirin çəkdi, xalq yolunda belim бүkdüm,

Qürbət eldə qan-yaş tökdüm, sən soruşdun mən də dedim.

Bağ-bağatın gülü soldu, ana dilim yetim qaldı,

Qəm sarayı evim oldu, sən soruşdun mən də dedim.

Heydərəm, oda dükdülər - könlümə qəmlər əkdilər

Torpağında qan tökdülər, sən soruşdun mən də dedim.

Poetik düşüncələri və imkanları olduqca geniş və zəngin olan və bütün yaradıcılıqlarının ruhunu güclü vətənpərvəlik, xəlqilik, azadlıq və demokratiya ideyaları təşkil edən Heydər Təhmasibi İmran oğlu Cənubi Azərbaycanın Daşarası kəndində anadan olmuşdur. Hal-hazırda Tehranda yaşayan Heydər Təhmasibi tez-tez el içində, məclislərində öz gözəl şeirlərilə çıxış edir....

İstərəm həyatdan bir ləzzət alım,
Saat da düz demir, an da düz demir.
Hər yetən qapazın salır başıma,
Bir baxmayır gözdən axan yaşıma.
Hey tələ qururlar cavan yaşıma,
Nəfəs də düz demir, şən da düz demir.
Bilmirəm nə isə etmişəm günah,
Məcnun tək avara qalmışam, Allah!
Ömrümü özümə bilmişəm pənah,
Axşam da düz demir, dan da düz demir.
Elə üz çevirib yaramaz, yaltaq,
Haq sevən kişiyyə söyləyir alçaq,
Tablaşmır dəhşətdən, alışır torpaq,
Zaman da düz demir, nan da düz demir.

Bu misralar, əlbəttə, adi bir hadisəni və yaxud hadisələri əks etdirmək üçün yazılmamışdır. Əslində ictimai, milli zülmdən zara gəlmiş insanların fəryadına bənzəyir bu şeir. Artıq heç kimə (Allahdan başqa) inamı qalmayan, hətta, yaşadığı zamanın belə

bir xülya olduğunu düşünən milyon-milyon insanın naləsidir sanki bu misralar. Zamanın, məkanın, yaşadığı mühitin, ümumiyyətlə maddi aləmin içində özünü tapa bilməyən, artıq haqq dünyaya, mənəvi aləmə köçməyi arzu edən, axtardığı həqiqəti və ədaləti tapa biləcəyinə əmin olan Pərviz Bəsavətin bu şeirində qüvvətli bir xəlqilik hakimdir. Bu xəlqilik xalqın tarixinin bütün mərhələlərinə, xalqın tarix boyu qarşılaşdığı zülmü, zorakılığı, ədalətsizliyi ilə şərtlənir.

Orijinal təfəkkür tərzini, obrazlı sözün incəliklərinə varmaq, rəmzlərdə dərin mənəvi mənalara əks etdirmək bu kiçik şeirdə öz əksini tapmışdır. Bu şeiri xalqın keşməkeşli taleyini özündə əks etdirən poetik güzgü də adlandırmaq olar.

Pərviz Bəsavət Hüseyn oğlu Keyvan Qaradağın Keyvan mahalının Tadalı kəndində anadan olmuşdur. Sonralar Təbriz şəhərinə köçmüşdür. Altı kitabın müəllifidir. Hal-hazırda Tehranda yaşayır. Alovlu vətənpərvər, mübariz həyat və yaradıcılıq yolu vardır. Biz də bu işdə ona uğurlar arzu edirik...

Çoxları mənimtək dili bağlıdır
Necə söz qandırın lal lala dünya.
Sinəsi düyünlü, bağı dağlıdır
Qarışıb ürəkdə xal-xala dünya.
İstədi açıla bu dilim sözə,
Sən məni qaladın alova, közə.
Öyrət birgə sevgi, məhəbbət bizə,
Demədim, qal üstə qal-qala dünya!
Hanı yaraşlıq toy - yığınların?
Qıy çəkmir qartal uca dağların,

Hardadır bağdanı solmuş bağların?
Tapdanır ayaqda kol-kola dünya
Səninlə əbədi kimdir qalalı?
Çoxu aldığıni qaytarmır geri
Çoxu seçə bilmir halal-haramı,
Yaman qarışıbdır mal-mala, dünya!

Şair Vəli Şahmühəmməd öz şeirlərinin mövzusunu gördüyü, duyduğu bilavasitə müşahidə etdiyi həyat hadisələrindən alır. Həyatın adi həqiqətlərindən danışan bu şeirdə insanı dərin düşüncələrə qərq edir. Dərdini dünyaya söyləyən, eyni zamanda dünyadan onun özündən özünə şikayət edən Vəli Şahmühəmməd bu şeirdə dünyanı simvolik obraz kimi göstərir. Əslində isə dünyanın başına bəla açan, günah-günah üstündən, cinayət cinayət üstündən törədən insan özüdür. Başqasının torpağına təcavüz, qanlı müharibələr, haqqların tapdalanması, siyasət altından iyrenc əməllər, yalanlar, böhtanlar, Allahsızlıq baş alıb gedən dünyanı çirkablara bulayan bəşər övladıdır. Vəli Şahmühəmmədin bu şeirində ictimai pafos çox qüvvətli dir. O zamanın aktual məsələlərinə toxunduqca konkret faktlara daha çox meyl edir, bu şeirdə fəlsəfi məzmun, həyat və cəmiyyət hadisələrinə aydın şair münasibəti hakimdir. Təzadlı, zidiyyətli, keşməkeşli dünya daima şairləri və yazıçılar üçün həyatın tərcümanı kimi rol oynamışdır. Çox şairlər öz dərdlərini dünyaya söyləmiş, öz arzu istəklərini dünyadan istəmiş, bir çox hallarda bütün kainatı dünya mənasında işlədərək dünyanın zamanla vəhdətini fəlsəfi şərhini verməyə çalışmış, çox zaman da buna nail olmuşlar. Lakin Vəli Şahmühəmmədin bu şeirini özünəməxsusluğu və orijinallığı ondan ibarətdir ki, bu misraların dərinliklərində tək bütün bəşər övladının üzləşdiyi problemlər yox, azadlıq, demokratiya, müstəqillik yanğısı var:

Birini elindən uzaq atırsan,
Birini qultək bağlı satırsan,
Birinin namına zəhər qatırsan,
Birinin namına bal-baha dünya.
Bir kəs tanımır ki, səni dannıya,
Rəhmin gəlmir sənin heç bir canlıya
İstərsən, yurdunda bayquş banlaya,
Hər nə bacarsan çap-tala dünya,
Haqq sözü tapdanır, qadın ya ağa
Çünki ləçək fərman verir .....
O çəkir arana, bu çəkir dağa,
Odur ki, düz gəlmir hal-hala dünya.
Əlindən yaxıldı oyaq sinələr,
Oldu sözlə dolu ocaq sinələr.
Nallanmış atlara yalaq sinələr,
Dəyir sinələrdə nal-nala dünya.
Nurdurlu Vəliyə demə lal olar,
Səni düşündükcə göz yaşı dolar.
Gec-tez etdiklərin bərməla olar,
Hələ eyiblərin dal-dala dünya.

Şübhəsiz ki, Vəlinin bu şeirinin orijinallığı bir də ondan ibarətdir ki, o beynəlxalq imperializmin dəhşət püskürən alovlu

qılıncının bütün islam dünyasına qarşı çevrildiğini açıq və aydın şəkildə şərh edir:

İstərsən yurdunda bayquş banlaya,
Hər nə bacarırsan çap-tala, dünya!

Bu misralarda zorakı və işğalçı dövlətlərin müsəlmanların qanına susaması, hər an bütün İslam dünyasını yandırıb yaxmağı hazır olması olduqca obrazlı şəkildə bürüzə verilir. Ürəkdən, qəlbdən bütün varlığıyla vətənin, torpağın, xalqın və nəhayət bütün dünyanın təəssübünü çəkən istedadlı qələm dostumuz Kuldurlu Vəliyə həyat və yaradıcılığında böyük-böyük nailiyyətlər və uğurlar arzulayırıq.

Nə əyri sənle düz, nə düz düz oldu,
Bir düzgün tanılsa, cığal yüz oldu.
Siyasətbazlara gülüncü oldun,
Qarı anaların, körpə güllərin,
Arzular bişirən qız-gəlinlərin,
Həqiqətə uyğun düşünənlərin,
Çox gözəl istəyi, sevinci oldun.
Fırtına qarşına ləçək gətirdin,
Qar-külək bağına çiçək gətirdin,
Özün qorumağa çörək götürdün,
Açdın əllərini, dilənçi oldun.
Yarmadın yanqıya bağlanan suyu,
Salmadın gərdəyə başlanan toyu,

.... Qoşulmuş minlər il boyu,
Barışıq adında birinci oldun.

Bir çox güneyli şairlərimizin əsərlərində olduğu kimi Beytulla Əfsər Taravlının bu şeirində də vətənpərvərlik, xəlqilik ideyaları öz bədii həllini tapmışdır. Bu şeirin mövzusu vətən və xalq anlayışı ilə vəhdətdə götürülmüşdür. Yürüdüən hər bir fikir arxasında əzabkeş, eyni zamanda sülhsevər, beynəlmilənçi bir xalqın, təfəkkür tərzilə əsrlərlə siyasətbazlar tərəfindən hərraca qoyulan vətən torpağı dayanır. Bir çox Cənubi Azərbaycan şairləri kimi Beytulla Əfsərin də öz şeirlərində vətənə, xalqa bağlı, onun azadlığı, istiqlalı, mədəni tərəqqisi uğrunda mübarizə aparan vətəndaş bir sənətkarın hissləri, arzuları tərənnüm olunur. Məlum məsələdir ki, əsrlər boyu şah istibadının faciəli həyatının, fars şovinizminin qurbanına çevrilmiş qabaqcıl ziyalılarımızın, eyni zamanda vətənpərvər oğullarımızın dəhşətli, acı fəryadları, Azərbaycan dilinin həqarətlə qarşılınması və qadağan olunması, milli mədəniyyətə, musiqiyə və ədəbiyyata təhqiramiz münasibət əksər güneyli sənətkarlarımız kimi Beytulla Əfsər də dərin qəzəb və nifrət hissi oyatmışdır. Odur ki, o qələmə sarıldığı andan milli istiqlaliyyət, azadlıq və səadət tələbi ilə yazıb yaratmağa başlamışdır. Şeirlərində təmkinli kinayədən olduqca məharətlə istifadə edən Beytulla Əfsər, şeirin sonunda öz obyektini peşəkarcasına ifşa edir. Sadəlik, aydınlıq, konkretlik onun şeirlərinin əsas məziyyətidir. İstər süjetli, istər sücetsiz yazılmış bu şeirlərin hamısında qiymətli ictimai fikir, ümumiləşdirilmiş bir nəticə verilir. Bu şeirlər yalnız mövzu və məzmunu ilə yox, həm də forması, təsvir tərziləri, ahəngi ilə də yeni və orijinaldır.

Sazın götür, bir ağı çal, dağda bitmir lala aşığı,
Qəm tökülür qəm üstünə, gətir məni hala aşığı!

Dözəmmirəm bu əhvala, gözüm baxır, yoldan-yola,
Kimsəm yoxdur sirdaş ola, bir sarıtel çala aşığı!
Qız-gəlinlər vəsmə yaxmır, qızıl gülə kimsə baxmır,
«Coşqun» çaylar durub, axmır, könlüm edir nalə aşığı!

Folklora və klassik ədəbiyyata münasibətdə doğru mövqe tutan Dostəli Bəsavət Hüseyn oğlu Coşqun bir çox Azərbaycan şairləri kimi, şifahi xalq şeirinin, istərsə də klassik poeziyanın poetik formalarına həmişə həssaslıqla yanaşmış, bunlardan çoxunu: qaşma, gəraylı, bayatı, oxşama, məsnəvi, dördlük (mürəbbe), beşlik (müxəmməs), altılıq (müsəddəs), yeddilik (müsəbbə), səkkizlik (müsəmmək), tərçibənd, tərkibənd. Müstəzad və s. poeziyasında işlətmişdir.

Yuxarıdakı misraların müəllifinin bu şeirdə ənənəvi forma və üslub, ibrətamiz həyatı qənaətlərin ifadə vasitəsidir. Bu şeirdə eyni zamanda folklor predmeti zahiri, bayağı vəsfdən xilas bir formadır. Şairin həyatı təcrübəsindən keçərkən ümumiləşmiş fikir bu şeirin poetikasına təyin edən başlıca amildir. Dərdini, qüssəsini aşığa, saza söyləyən şairin əslində predmeti özünün xəyal və duyğusunun daha doğrusu predmetə münasibətinin fəlsəfi və poetik şərhidir. Və yaxud şairin:

Dərəsi boz qurdlu, çölü aslanlı,
Al yaşıl sinəli dumanlı dağlar!
Qışda ağ papaqlı görünər başuz,
Ancaq bəlli olmaz neçədir yaşuz.
Yay fəslində olar çoxlu sirdaşız,
Odalı, çadırılı, mehmanlı dağlar.

Sürülər məskəni, ellər yatağı:
Bülbüllər oylağı, güllər yatağı.
Dərələri olmuş sellər yatağı,
Özü ney-nəğməli çobanlı dağlar.
Coşqun bulaqları çəkənin üzə,
Gəl xəstə könlümün ilhamın bəzə.
Qaratikan batsın bəd nəzər gözə,
Həkimli, şairli, loğmanlı dağlar.

Şeirndə də lakonik, yığcam ifadə olunan fikir çox mənalı və obrazlıdır. Xalqın, vətənin, torpağın bütün keşməkeşli tarixi dağların yaddaşına həkk olumuşdur. Daha doğrusu xalqın bütün tarixini dağların ağ papağlarında, çadırlı sinələrində, bülbüllər oylağı, güllər yatağı meşələrində, sellər yatağı dərələrində, coşqun bulaqlarında, çobanların qəmli ney avazlarında axtarmaq lazımdır.

Dostəli Bəsavət Hüseyn oğlu Coşğunun şeirlərinin mövzucə müxtəlifliyi, onun ictimai dəyərliliyi belə bir nəticə üçün əsas verir ki, bu şeirlərdə gerçəkliyin aktual ictimai cəhətdən əhəmiyyətli və tipik tərəfi olduqca yetkin cəhətdən öz əksini tapmışdır. Biz bu şeirdə şairin qüssəsini, vətəndaşlıq düşüncələrini hiss edir, yaşayır və bunlardan təsirlənirik. Şair özünün ən kövrək dərđini, fikrini oxucuya etibar edir. Şübhəsiz ki, lirik poeziyanın təsir gücü onun insani hisslərinin səmimliyindədir. Səmimi və dərin bəşəri hiss olmadan lirik poeziya yoxdur. İctimai pafosun vətəndaşlıq qayələrinin ifadəsi lirikanın inkişafında nəzərə çarpan müsbət meyllərəndir. Dostəlinin vətəndaş təfəkkürünü onun şeirlərinin məzmun tərəfini təşkil edir, xalq qarşısında mənəvi borc və məsuliyyət duyğusu olduqca diqqətəlayiqdir...

Çağdaş Cənubi Azərbaycan poeziyası olduqca zəngin, poetik yaradıcılığa, yüksək bədii irsə malik olan Qüzeyli, Güneyli ümumi Azərbaycan poeziyasının keçdiyi inkişaf mərhələlərini, onun ümumi sinfonik cəhətlərini, uğurlarını əks etdirmək baxımından çox səciyyəvidir. Bu poeziya daxili narahatlığı, həssaslığı ilə, xalqın yüksəlişi ilə bağlı çevik şəkildə dəyişilsə, yenilik bu poeziyanın xarakterini, ruhunu müəyyən edən şərtlərdəndir.

Xalq, millət, vətən, torpaq haqqında vətəndaşlıq qayğısı ilə düşünən, xalqın rifahının yüksəlişini, sərbəstliyini, xoşbəxtliyini milli-mənəvi dəyərlərinə sahib olmasını hər şeydən əziz tutan bu yaradıcı insanlar, bütün bu problemlərin həllini tapmaqdan ötrü öz sələflərinin keçdiyi əzablı odlulu, keçməkeşli yolları davam etdirməyə hər an hazırdırlar, çox gərgin, fasiləsiz, yorulmadan idallarının yolunda poetik qələmələrini uğurla işlətmələri onların ritorika, sözcülük, zahiri pafos duyulmayan, canlı ehtiraslı hisslərlə, obrazlı düşüncələrlə səciyyələnən poeziyalarında çox aydın şəkildə özünü büruzə verir. Azərbaycanı sevməyən, Azərbaycan xalqının azadlığını, firavanlığını istəməyən düşmən qüvvələrlə ümumi şəkildə mübarizə aparan və ifşa edən bu şairlərimiz, öz şeirlərində Azərbaycan xalqının mənəvi qüdrətini, onun qəhrəmanlıq rəşadət və vətənpərvərlik əzminin daha dolğun şəkildə əks etdirirlər.

Eyni zamanda xalqa, millətə, torpağa ləkə ola biləcək laqeyd, biganə, cahil bəzi hallarda millətine, xalqına qənim kəsilmiş qansız xəyanətkar insanları bədii şəkildə ifşa edərək, onların xəyanətinin və biganəliklərinin xalqın başına hansı hansı faciələr və fəlakətlər gətirdiyini və gətirə biləcəyini aləmə car çəkərək, onlardan uzaq qaçmağı, eyni zamanda onlarla kəskin şəkildə mübarizə aparmağı, onların təsirinə düşməməyi xalqa, o cümlədən gənclərə, yeniyetmələrə olduqca ibrətamiz şəkildə öyüd-nəsihət edirlər.

Bu şeirlərdə rast gəldiyimiz ifşaçı boya və rənglərin hamısı Cənubi Azərbaycan şeirinin sələfləri Şəhriyardan, Həbib Sahir-

dən, Səməd Behrəngidən və sairələrdən mayalanmışdır.

Dedim könül minmə şərin atına,
Bir gün silkələnib yıxacaq səni.
Uyma bu dünyanın sən büsatına,
Aqibə əlindən atacaq səni
Şərridən, şeytandan olginən kənar.
Hər yolu getməgi bilməginən ar
Qardaşı, bacını itirdin axtar
Dar gündə bağrına basacaq səni.
Dil verib öyünmə cah-cəlalınla,
Bir bax mənəm deyən fironlarına.
Axır torpaqlara qatacaq səni.
Unutmaz haqq sevən həqiqət yolun,
Halaldan qazanar dövlətin – malın,
Mehdizadə deyir hər bir amalın,
Aqibət axtarıb tapacaq səni.

Mehdizadə İsmayıl Cəbrayıl oğlunun bu şeiri olduqca ibrətamizdir. Şair burada öz timsalında, yəni öz-özünə öyüd-nəsihət verməklə, ictimai məzmunla, vətəndaşlıq hissini ifadəçisi kimi çıxış edir.

Əlbəttə, belə şeirlərdə qeyri-adi yeni fikir axtarmaq əbəsdir. Belə şeirlərin məziyyəti tamam başqa əlamətlərdə – aşılana fikrin həyatiliyində, ümumbəşəri zənginliyindədir. Əsrlərin dərin-

liyindən, xalq hikmətindən süzülüb gələn müdrik, həkimanə ümü-
miləşdirmələr Mehdizadəni sadə, aydın, səlīs misralarında yeni
hisslər işığında mənalanır. Burada tələqin olunan hiss mücərrəd
deyildir, həmişə konkret və gerçəkdir. Şərdən-şeytandan, uzaq ol-
maq, dünya mülkü-malına tamah etməmək, təkəbbürlü, lovğa
gəzməmək, nəfsin ardınca getməmək, halal ruzi qazanmaq,
təmiz adla alını açıq, üzü ağ yaşamaq bizə ulularımızdan qalan
qiymətsiz tövsiyələrdir. Mehdizadənin şeirlərində müdrik həyat və
həqiqətləri xatırlanır, qısa və yığcam misralarda ibrətamiz fikir,
qənaət təşkil olunur.

Demirəm nələr var bizim diyarda,
Qonaq qal hər nə var, gör özün danış.
Oxşasın çiçəklər ürək-ürəyin,
Qaynar bulaqlara sər özün danış,
Gör necə saxlayır özündə qonaq,
Necə ətir saçır ətrafa otlar,
Çiçəklər ecazkar qırmızı yanaq,
Yaşıl dağlarında minlərlə bulaq,
Gəl bu möcüzələri, gör özün danış
Min dastan söyləyir burda hər bucaq
Üç qardaş dastanının, bil, özün danış!

Göründüyü kimi, bu şeirdə ana yurdun, təbiətin onun füsunkar
gözəlliyinin tərənnümü Əfrasiyab Ümüdi Dadaş oğlunun təqdi-
mində tamamilə yeni, orijinal səpgidə özünü büruzə verir.
Nədən, kimdən, hardan yazırsa yazsın şairin şeirlərinin möhür

bəndi doğma Azərbaycanıdır.

Gül-çiçəkli vətən, sənın qeyrətinə qurban olum,
Ana sayaq zəhmət çəkən zəhmətinə qurban olum.
Bənövşəli dağların var, tanınmayan sirdaşın var,
Əyiləmyən bir başın var, sürətinə qurban olum.
Dolanmışam dağlarında, qalanmışam çağlarında,
Saxlanmışam tağlarında, şövkətinə qurban olum.
Ayrı düşdüm doğma eldən, kam almadım şirin dildən,
«Üç qardaş» am yapış əldən, hikmətinə qurban olum!

Vətənin insanı vəcdə gətirən gözəlliyi, eyni zamanda vətən sevgisi bu şeirdə o qədər təbii boyalarla verilmişdir ki, bu şeiri oxuyarkən insan vətəni sevməyin, eyni zamanda vətənə səcdə eləməyin nə qədər şərəfli olduğunu anlayır. Əlbəttə, «Üç qardaş» hələ çox gənkdir, onun şeirləri o qədər də peşəkarcasına yazılmamışdır. Lakin onun şeirlərindəki vətəndaş hissiyatı vətəndaş qüruru, bu milli gənc şairin nəbzi, könül ritmləri ilə o qədər gözəl harmoniya təşkil etməkdədir ki, bütün bu müsbət keyfiyyətlə qeyri-peşəkarlığı öz əzəməti ilə əridir və görülməz edir.

Əfrasiyabın poeziyası şəffaf sulu çaylara bənzəyir. Bu şəffaflıq təfəkkürün təmizliyi, his və duyğuların səmimiliyi, sadəliyidir.

Gəlsə ölüm can vermərəm,

Yabançılar torpağında,

Min arzum var ürəyimdə,
Gəzəm yarın otağında.
Gözlərdə min dağ olmaya,
Nankor mənə ağ olmaya,
Çağ insafsız, çağ olmaya,
At oynadam qabağında,
Babək sayaq qoçaq olam,
El-obaya dayaq olam,
«Üç qardaş» a qonaq olam,
Vətən, sənın qucağında.

Bu nümunələr də başqa şeirlərində olduğu kimi şairin kə-
nardan gəlmə düşünölmüş, uydurulmuş bir naxış təsiri yoxdur.
Gənc şairin bütün yaradıcılığında, o cümlədən bütün şeirlərində,
vətən sevgisi, vətən həsrəti ilə yanaşı bir qəlb narahatlığı, təmiz
insan mənəviyyatının gizli hıçqırıqları duyulmaqdadır. Gənc şairin
şeirləri bir xəttli olsa da həyati, inadırıcıdır. Gənc şair Əfrasiyabın
çiçək açan dövrü başlanır. Biz ona bu yolda sənətkarlıq
cəhətdən yüksəlmək, uğurlar və müvəfəqiyyətlər arzu edirik.

Bir ürəyi iki yerə paralayıb bölən kimdir?

Güney-guzey Azərbaycan, bizi ayrı salan kimdir?

Qərib yerdə saldıq binə, biz də düşdüy yaman günə,

Alışmışıq sinə-sinə, qayğımıza qalan kimdir?

Yaltaq olub aramızda, çarasızdır, çaramızda,

Hey qan axır yaramızdan, köç təbili çalan kimdir?

Hələ qaçqın əsirlərin, şelləmişik qəm-kədərin,
Şuşa-Laçın-Kəlbəcərin, torpağını alan kimdir?
Baxan yox-savab günaha, el-obamız batıb aha,
Nurəli tək, bir də daha, xalq halına qalan kimdir?

Bu şeirdə vətənin dərdi, taleyi, Azərbaycanın birləşmə həsrəti, nisgil və ayrılığı bir oğul qeyrəti ilə canlandırılır. Söhbət Şuşadan, Laçından, Kəlbəcərdən və milyon-milyon qaçqından düşəndə hər bir misrada müqəddəs dərdin, kədərin şahidi oluruq. Vaxtilə Azərbaycanın böyük şairi Süleyman Rüstəm, Azərbaycanın başqa bir böyük şairi Məhəmməd Şəhriyara gözəl bir əsər həsr etmişdi. Bu şeirin bütün söz və misraları Cənub şeirlərinin poetik zirvəsi, şahşahrah beytlərlə dolu olan ustad Şəhriyara olan məhəbbətdən və səmimiyyətdən yoğrulmuşdu.

Gəl söyləyim ürəyimin sözünü,
Bir kərə də görməmişəm üzünü,
Nigaranam yetir mənə özünü,
Məhəbbətin bağrımdadır Şəhriyar,
Mənim ürək ağrımdadır Şəhriyar.
Kim deyir ki, məkanımız ayrıdır,
Nə adımız, nə sanımız ayrıdır,
Nə canımız, nə qanımız ayrıdır
Ürək birdir, bədən birdir Şəhriyar,
Vətən birdir, vətən birdir Şəhriyar!

Dilimiz, canımız, ürəyimiz əgər birdirsə, bəs bu hicran nədir? Nə üçün sənin avazın Araz üstdən mənə çatmır? Qaşla gözün arasından yaxın olan bu yolu niyə keçib gələ bilmirsən?

Vaxtilə şairlərimiz, ədiblərimiz yazıçılarımız bu nisgildən, bu həsrətdən, bu ayrılıqdan çox yazdılar və bəziləri ömürlərinin axırına qədər yaralı Arazın sahillərinə həsrətlə baxdılar. Bu insanlar öz əsərləri heç zaman sönməyən, getdikcə alovlanan, şölələnən müqəddəs məşəlləri, şəhidlər qəbri üzərində dilimlənən və göylərə yüksələn qədim Odlar yurdunun əbdi alovlarına çevrilir. Bəzi şairlər isə Nurəli Qurbanzadə Bayram oğlu kimi həsrəti, nisgili, kədər və həyəcanı, eyni zamanda qarı düşməne biabırçı şəkildə məğlub olmağımdan doğma Şuşanı, Laçını, Ağdamı və.ı itirməyimizdən, yüzminlərlə soydaşlarımızın çadırlarda acınacaqlı şəkildə yaşamasından xəcalət çəkir.

Artıq torpaqların geri alınmasına da ümid etmədiyini açıq-aşkar bildirir. Nurəlinin torpaq acısı, vətən yağışı, ürək ağrısı başqa bir şeirində də özünü obrazlı şəkildə elə bürüzə verir ki, bütün bunların onun poeziyasının mayasını, cövhərini təşkil etdiyini daha aydın bir şəkildə his etdiririk.

Arzum idi səni nə tez getdin gora, Bəhmən,
Yaman oldu sinəm dağlı, çəkdi məni dara, Bəhmən!
Qaradağım qala – qala, köçüb getdi yad mahala,
Hicran düşdü dalbadala, heç vermədi ara, Bəhmən!
Həftələri aya satdım, gecə-gündü qəmə batdım
Allah şahid, çox can atdım, gələmmədim ora, Bəhmən!
Talan oldu Kəlbəcərim, yaralandım dərin-dərin,
Uca ööylü gözəllərin, qaçqın oldu hara, Bəhmən!

Bu könlümün simi bəlli, yaşamışam dərdi-qəmli,
Sənin sarı gözü nəmli, canım düşüb zara, Bəhmən!
Nurəliyəm güləmmədim, yar qəlbini biləmmədim,
Varlığında gələmmədim, oldu üzüm qara, Bəhmən!

Çağdaş Cənubi Azərbaycan poeziyasında vətənpərvərlik, millətsevərlik, torpağa bağlılıq motivlərilə yanaşı sevgi motivləri də yer tutur. Bir sıra gənc şairlərin məhəbbət mövzulu şeirlərində insan qəlbinin gözəl, bakir hissləri əks olunur. Lakin bu şeirlərdə klassik şeir ənənəsi üzərində formalaşan lirik üslubda sədaqətlə bərabər, ictimai-fəlsəfi məzmununda öz ifadəsini tapmaqdadır. Ədalət Dumanın yaradıcılığında biz bunun şahidi oluruq. Şairin lirik qəhrəmanı gözəllikdən, incə beldən, uca boydan açmaqla yanaşı, öz övrünün mənsub olduğu adamlardan, şərdən-böhtandan, öz kimliyini özgələrdən soruşan «zavallı» insanlardan danışmağı özünə borc bilir. Ədalət Dumanın «Yazışma» şeirində ictimai-fəlsəfi motivlərin məharətlə verildiyinin şahidi oluruq:

Qara teldən yazma dedin, yazmaram;
Heç olmasa bəyaz teldən yazımmı?
Uca boydan, incə beldən yazmaram,
Qış qatlamış əyri teldən yazımmı?

Dəftərimdə bir yar adı yazmayım,
Haram sağdı, ya yaradı, yazmayım,
Göz aladı, qaş qaradı yazmayım,

Gözdən axan qanlı seldən yazımmı?

Yaz qarı tək öz-özünə əriyən,

Ölkələri, ürəkləri bürüyən,

Günü-gündən ayaq tutub yeriyan

Şər-böhtandan, fitnə-feldən yazımmı?

Dar günlərdə sinə gərib vuruşan

Gen günlərdə boş pətəkdi, quru şan,

Öz kimliyin özgələrdən soruşan

Belə yazıq, məzlum eldən yazımmı?

Heç deməyim, əlim xəmir, qarnım ac,

Ömrümüzü yarı böldü ehtiyac

Ay Ədalət, şələ ağır, yol yamac,

Susdurulmuş şirin dildən yazımmı?

Ədalət Duman eyi zamanda lirik peyzaj yaratmaq, canlı, həyati lövhə çəkmək ustası kimi də diqqəti cəlb edir. Şairin «Sevinc işıqları» şeiri Quzey Azərbaycandan, Güney Azərbaycana saçılan romantik və əsrarlı geə işıqları, hər gecə ən əziz, ən doğma bir müsafirə çevrilir. Vətəni iki yerə parçalayan Araz bu məhəbbətin, bu doğmalığın, bu səmimiyyətin ucalığı qarşısında görünməz olur. Bu şeirdə romantik və rəsonal bir ruh, bədii-fəlsəfi ümumiləşdirmə meyli çox qüvvətlidir. Əslində bu işıqlar romantik vüsal işıqlarıdır. Bu şeirin lirik qəhrəmanı uun zaman ondan

ayrı düşmüş qardaşının o biri sahilə işıq yandırdığını görüb bütün varlığı ilə sevinir. Fəqət bir gecə işıq yoxdursa, özünü dünyanın ən bədbəxt adamı hesab edir. Bunula da Ədalət Duman həmin işığın əbədi olaraq nurlanacağına poetik və fəlsəfi bir məna ilə ön plana çəkir.

Uzaq olsaydı da o işıltılar,
Görəndə ürəkdə işıq doğardı.
Onların sozalmış şüalarından
Bizim kəndimizə sevinc yağardı.

Zülmət gecələrdə ulduz sayağı
Sayrışa-sayrışa görünərdilər.
Həyalı - istəkli bir qız sayağı
Duman yaylıqlarda bürünərdilər.

Araz aramızda yoxlamırdı gah,
Körpüsüz adlayıb gəlirdi işıq,
Qaranlıq təməldən laxlaşdırdı gah
Bütün zülmətləri dəlirdi işıq.
Bir gecə arı görməyəndə biz
Sabahı boranlı qarlı duyardıq,
Nə vaxt ki onlardan görünərdi iz.
Özümüzü dövlətli - varlı duyardıq.

İndi ıraqları snk grnd
Elə bil, ömrümün ıraęı snr.
Bir xalqın bxtini dnk grnd
Kdr para-para qəlbimi yonur.

İlahi, nə oldu, snd ıraęlar
İndiki dünyanın iřiq vaxtıdı.
İzlri zlmt döndü ıraqlar
n dünya řeytanın qızıl taxtıdı.

Qəlbi qaranlıqlar zülmət trtdi,
Zlmtdn törənən fəlakət olar.
Harda ədaləti řr bdrtdi
Orda iklr də amamıř solar.

Göründüyü kimi, XXI əsrin ilk onilliyində Cənubi Azərbaycan poeziyası ictimai motivlərlə zəngindir. Quzeyli-güneyli Vətənin torpaq bllrı, milli qayęılar aęuřunda sosial leytmotiv dnrk poeziymızın əbədi mövzusuna evrilmiřdir.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat

1. Ağayeva Gözəl. Təbriz ədəbi mühiti. Bakı- "Nurlan"-2004
2. Behruz Həqqi. Milli hökumətin fədaisi Səfərxan. Bakı –"Nurlan"-2001.
3. Cəfər Xəndan. Ədəbiyyatımızın dünəni və bu günü. Bakı – "Yazıçı"-1980.
4. Doktor Cavad Heyət. Azərbaycan ədəbiyyatına bir baxış. Bakı -"Yazıçı"-1993.
5. Deniks P.B. Jivopis İrana. Moskva- 1938.
6. Əmirov Sabir. Cənubi Azərbaycan milli-demokratik ədəbiyyatı. (1941-1990). Bakı- 2000
7. Əlizadə S.Q. XVI əsr Azərbaycan ədəbi dili. Bakı -1966.
8. Vüqar Əhməd. Cənubi Azərbaycan poeziyasında demokratik ideyalar. (1990-cı illər.) "Elmi filoloji qaynaqlar" səh.107-157 Bakı- "Müəllim"-2010
9. Vüqar Əhməd. Ədəbiyyatşünaslıq. "Müəllim" nəşriyyatı. Bakı- 2008.
10. Quliyev Elman .Şəhriyar poeziyası və milli təkamül. Bakı-"Elm"-2004.
11. İbrahim Zahid. Qezəllər. Bakı –"İSBN"- 2006.
12. Məhəmmədəli Tərbiyət. Daneşməndanı Azərbaycan. "Görkəmli elm və sənət adamları" seriyasından. Bakı-Azərbaycan Dövlət nəşriyyatı-1987.
13. Parçalanmış millətin harayı. "Nurlar". Bakı-2007.
14. Salamzadə Ə.B. Azərbaycan memarlıq abidələri. Bakı-1958.
15. Səməd Vurğun. Sovet poeziyası haqqında. Əsərləri altı cildə. 6-cı cild. Bakı -1972.
16. Sabir Nəbioğlu . Bir ovuc hədiyyə. Bakı-2005.
17. Sabir Nəbioğlu. Təbrizdən başlanan dünya. Bakı-2010.
18. Təbrizi Qulamrza Səbri. "Səssiz haray". Bakı –"Turan evi"-2009.